

ONBESCHRYFELYK GROOTSCH

Een wandeling door Zwitserland

1869

M.L. Hansen (ed.)

ONBESCHRYFELYK GROOTSCH

**Een wandeling door Zwitserland
1869**

© Uitgegeven door STRENG, Epe 2009

Alle rechten voorbehouden. Niets aan deze uitgave mag op enige manier verveelvoudigd of openbaar gemaakt worden, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoudsopgave

Inleiding	7
Kaart	8
De route	9
Het reisverslag	11
Index	43

Inleiding

Ruim een maand besteedde de geroutineerde reiziger Mattheus van Delden aan een reis naar en door Zwitserland. Het vertrok uit Deventer, waar hij het beroep van zeepzieder uitoefende, met de trein naar Zwitserland. Het beginpunt van zijn tocht lag in Zürich, waar een neef woonde. Vandaaruit trok hij zonder reisgezel verder de bergen in maar doordat Van Delden gemakkelijk contact legde met vreemden ontbrak het hem niet aan gezelschap.

Zijn bewondering voor de Alpen beschrijft hij op de hem eigen meeslepende wijze. Op het omslag van het reisverslag schreef Mattheus van Delden:

Herinnering
aan
eene wandeling door
Zwitserland
in den Zomer van
1869.

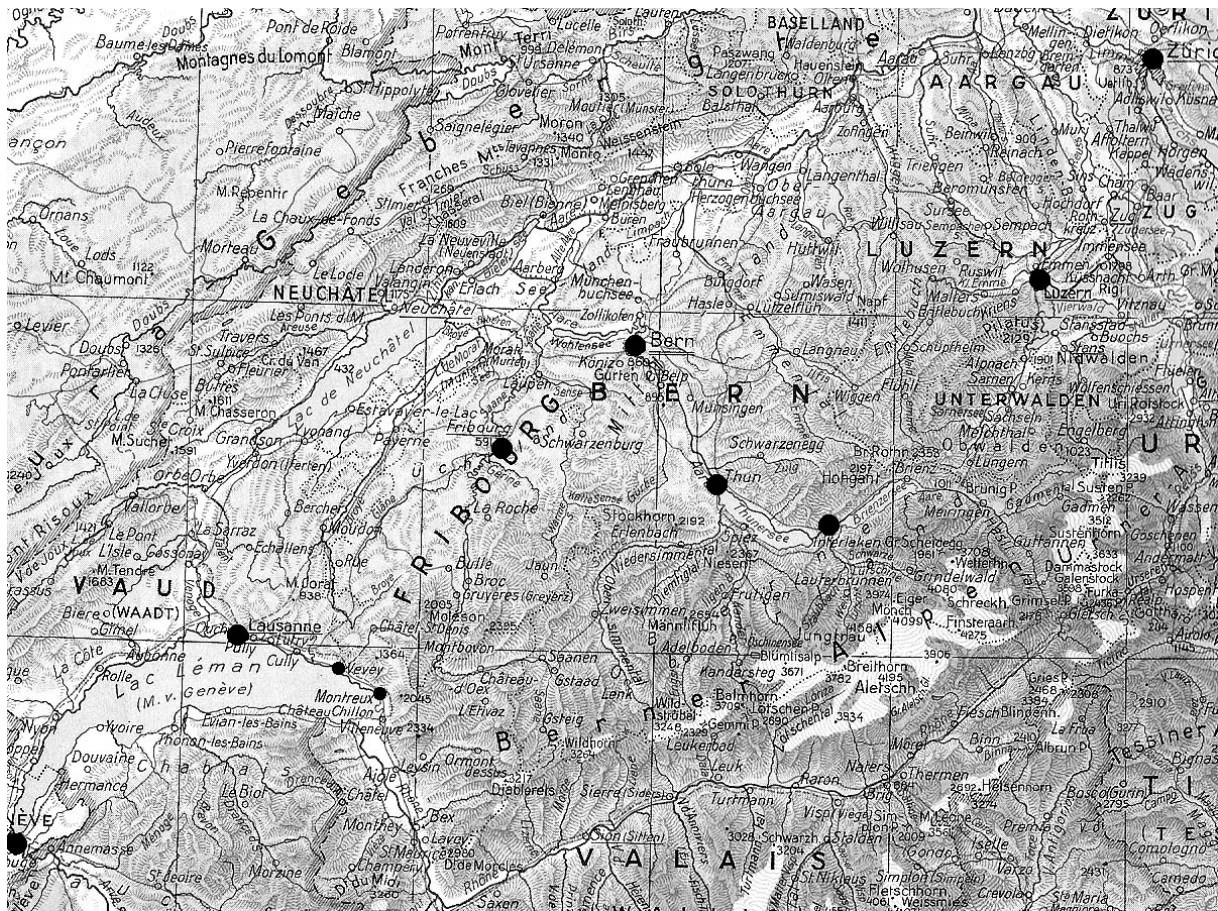
Hij begon zijn verslag met een overzicht van de route met de bijbehorende data. Deze pagina is ongenummerd. Alle andere pagina's zijn door Van Delden genummerd.

Het boekje wordt bewaard in het familiearchief Van Delden, inventaris nummer 61, dat zich in het Stadsarchief en Atheneum Bibliotheek van Deventer bevindt.

Voor de transcriptie golden de volgende regels:

- De spelling, interpunctie etc. zijn - op een enkele verschrijving na - zonder wijzigingen overgenomen.
- De paginanummering van Van Delden staat tussen [vierkante haken].
- Aanvullingen van de editeur staan tussen [vierkante haken].
- De onderstrepingen zijn gecursiveerd.
- De namen van personen en feiten zijn zoveel opgespoord. Maar niet altijd bleek dat mogelijk, zodat daar toelichting ontbreekt.

Kaart

De route

	1869	Reisroute	Bladzijde
Dingsdag	13 July	Spoor tot Darmstadt	1
Woensdag	14 "	Heidelberg - Friedrichshaven	4
Donderdag	15 "	Bodensee - Rheinval - Zürich	6
Vrydag	16 "	Zürich	11
Zaterdag	17 "	Zürich	12
Zondag	18 "	Zürich	13
Maandag	19 "	Zürich	15
Dingsdag	20 "	Zürich - Zugersee - Arth	17
Woensdag	21 "	Rigi	19
Donderdag	22 "	Lücern - Vierwaldstädtersee - Amstäg ..	23
Vrydag	23 "	Gotthard-Strasse - Realp	29
Zaterdag	24 "	Furca - Rhonegletscher - Grimselpital ..	34
Zondag	25 "	Haslithal - Meiringen	41
Maandag	26 "	Brienzer-see - Interlaken	45
Dingsdag	27 "	Wengernalp - Grindelwald	49
Woensdag	28 "	Faulhorn - Schynige-Platte	54
Donderdag	29 "	Interlaken	59
Vrydag	30 "	Thunersee - Kanderthal - Randerstog	62
Zaterdag	31 "	Gemmi - Bad Leuk - Stadt Leuk	66
Zondag	1 Augustus	Oispach - Ois-thal - St Niclaus	73
Maandag	2 "	Oispthal - Zermatt	77
Dingsdag	3 "	Gernergrat - Rifflehaus	80
Woensdag	4 "	Neue Weisthor - Mattmark	88
Donderdag	5 "	Saasser-thal - Oispach - Fürtman	99
Vrydag	6 "	Rhonethal - Montreux - Vernex	103
Zaterdag	7 "	Vernex - Vevey	108
Zondag	8 "	Lausanne - Genève	112
Maandag	9 "	Genève	117
Dingsdag	10 "	Freiburg - Bern	121
Woensdag	11 "	Bern - Bazel	124
Donderdag	12 "	Darmstadt - Homburg	131
Vrydag	13 "	Homburg - Frankfort	133
Zaterdag	14 "	Tehuisreis.	136

Het reisverslag

Op Dingsdag den *13 July 1869* vertrok ik s'morgens, met den eersten trein uit Deventer met plan, om eene reis door Zwitserland te maken, welke tour, als vervolg, op myne reis door Tyrol, Noordelyk Italie en Oostelyk Zwitserland, in 't zomer van 1868, kan beschouwd worden. Zy sluit daar geheel aanvast, en heb ik toch met uitzondering van Zürich, geen enkel punt van de eigentlyke reis, voor de tweede maal bezocht.

Eene uitnoodiging van Neef J van Delden gaf my aanleiding, om hem in Zürich te gaan bezoeken waarvan de verdere tournée een gevolg is geworden. Wel is waar, mogt ik niet slagen in het vinden van eene reisgenoot, zooals ik dien, het vorig jaar, in mynen zwager van Rysewyk, mogt aantreffen, doch moest ik de reis geheel alleen ondernemen, in stryd met de opinie van zoovelen dat dit my spoedig zoude vervelen.

Het tegendeel is my gelukkig, overtuigend [2] gebleken. Men sluit zich meer bij iedereen aan, en als gevolg daarvan, hoort men, en merkt men vele zaken op, die in gezelschap verloren gaan. Een land als Zwitserland, dat door zoo groote menigte van touristen bezocht wordt, is er dan ook meer toe geëigend.

Overall vindt men gezelschap, voor korteren of langeren tyd, dat eene, geheel eigenaardige niet te beschryven, bekoorlykheid bezit en waarby niet vergeten moet worden, dat men in al zyne handelingen, eene volstrekte vryheid geniet. Aan ieder, die routine van reizen heeft, en niet te veel behoefte aan eenen steun gevoelt durf ik in gemoede, het alleen reizen aanbevelen.

Al dadelyk by myn vertrek, trof ik het aangenaam gezelschap van Dom[inee] van Delden uit Franeker, met wien ik via Kleef, tot Kempen samenreisde, en kwam ik om 2,30 uur te Keulen, slechts even tyd hebbende, om my in alleryl per droschke, naar het Station te Deutz te laten brengen, daar ik tot afwisseling de ryze¹ over Siegen, Giessen en Frankfort, wenschte te maken.

De spoor loopt, door eene fraaye, bergachtige streek, met vele tunnels, en met het Zevengebergte aan de regterhand, waarvan men de Oostzyde dus [3] te zien krygt, en doorsnydt het liefelyke Siegdal.

De hitte was intusschen zoo groot, dat ik in eenen staat, van halve bedwelming te Giessen aankwam, waar ik vernam dat de thermometer, dien dag, 26° Reaumur² of 91° Fharenheit aangewezen had; gelukkig waren er weinig passagiers en was by het verlaten van Giessen, de zon reeds zooveel gedaalt, dat het sporen weder aangenamer werd.

Onder boeiende gesprekken, met eene jongen Amerikaan, die vele byzonderheden mededeelde, over eene spoorwegreis, die hy in acht dagen tyds, dwars door Noord-Amerika gemaakt had, ijlden wy Frankfort te ontmoet. Even buiten Giessen, croiseert zich de spoorweg, met eene andere lyn, die in schuine rigting, circa 20 el lager, er onder doorloopt, en trof ik het vreemde schouwspel, twee spoor-treinen boven elkaar te zien, daar juist op het kruispunt, eene andere trein, onder onze voeten voorby-vloog.

Te Frankfort komende, was den avond reeds gevallen, en bemerkte ik, alleen eene groote drukte en vele spoorwegstations, die op ry af, naast elkaar gelegen, de beweging der ontzettende massa reizigers niet weinig bemoeiylykten.

[4] Na eenig zoeken, kwam ik echter gelukkig in het regte Station, en in de regte trein, en arriveerde om tien uur te Darmstadt waar ik mynen intrek nam, in het vroeger door my bezochte Hotel Köhler, dat weder even goed en goedkoop bleek te zyn.

Woensdag 14 July. Even als het vorig jaar, vertrok ik, ook nu weder vroegtydig uit die stad, en spoorde om 7 uur, Zwitserland verder te ontmoet, met plan my echter te Heidelberg eene korte poos op te houden, waar ik by myne aankomst te 9 uur, onmiddelyk een droschke nam, om het Heidelberger-Schloss te gaan bezigtigen. Ik reed de stad die een half uur lang is, in hare volle lengte, door en begon toen langzamerhand te klimmen. Na eene poos rydens bereikte ik de Wolffsbrunnen, een uur oostelyk van het kasteel gelegen, die niets bezienswaardigs, aanbiedt, als alleen twee bassins, voor het

1 Er staat: lyze.

2 René Antoine Ferchault de Réaumur (1683-1757). Frans wetenschapper, hij ontwikkelde de naar hem genoemde schaal voor temperatuurmeting.

aankweken van forellen, en reed ik dan ook al spoedig verder, naar de Molken-cur, die 288 voet, hooger ligt dan het kasteel, en vanwaar men uitnemend fraaye uitzigten, in het Neckar-dal, en op Heidelberg heeft. Vandaar ging ik naar de beroemde ruine.³ Een geleider bood zich al spoedig aan, [5] met wien ik al de verschillende deelen, van dat eens, zoo trotsche kasteel, doorkruiste. Door de slottuin, langs de gesprongen toren, kwamen wy in de kazematten, en daarna, door de Otto-Heinrich's bau op het slotplein, om vervolgens door de Friedrich's bau, het beroemde terras met het heerlyk uitzigt te bereiken. Ook liet ik het groote Heidelberger vat⁴ niet onbezocht; tegen betaling eener extra fooy erlangde ik toegang, tot de kelder, links over het slotplein, die tot bewaarplaats, van dit énorre fust dient, en bezag ik daarna de Ruprecht's bau en de Alte-bau.

Na een haastig middagmaal à la carte, in de restauratie van het station, ging het, te een uur, per sneltrein weder onvermoeid verder, over Brüksal, waar de rijtuigen der spoor, volgens amerikaansch model, dat is met doorlopende tusschengangen, aanvangen, en over Stuttgart, met zyn enorm Stationsgebouw, de Schwabische Alpen te gemoet. Heerlyk is den indruk dezer trotsche bergpartijen, die tusschen de stations Süssen en Geislingen, het meest imposant zyn, en beklagde ik my, dat de vliegende trein zoo weinig tyd, tot aanschouwen kan schenken.

[6] Om zes uur te Ulm, komende, veranderde de sneltrein in gewonen trein, die aan alle mogelyke tusschen stations ophield, zoo dat ik eerst te 10.20 uur, Friedrich's haven, aan de Bodensee bereikte, waar ik mynen intrek nam, in 't Hotel Deutsches-Haus, dat zeer goed en niet duur bleek, en waar ik de famielles Bessem en Kromhout uit Deventer ontmoette.

Donderdag 15 July. wandelde ik, met heerlyk weder, naar de Stoomboot, die my over de Bodensee naar Constanz zoude voeren.

De Zwitserse douanes, maken het, den tourist, zeer gemakkelyk, met de visitatie der bagage.

In Constanz worden de koffers, eenvoudig geplombeerd geweest te Friedrich's haven, zonder verder onderzoek aan de reizigers, weder uitgeleverd

Aan boord vond ik myne stadgenooten, met een tal van touristen reeds op het dek zitten, in afwachting van het sein tot afvaren.

Prachtig strekten zich de schilderachtige oevers met de vele villas, in 't groen verscholen, links en regts uit, terwyl vooruit het meer nog in digte nevelen gehuld was, die langzamerhand voor de zon op trokken, en eindelyk verdwenen, maar [7] de lucht toch deinig lieten, zoodat het uitzigt op de Hoog alpen, geheel gemist werd. Binnen de twee uur, was de overtocht, reeds volbragt, en zette ik te Constanz, voet aan wal, waar ik voor het vertrek der trein, nog ruim een uur tyd had, dat voor het beklimmen der toren, die om het uitzigt beroemd is, wel wat kort was en zoude het na de nevelige lucht, ook weinig gebaat hebben, waarom ik my te vreden stelde, met de stad door te wandelen, die eenen aangenamen indruk maakt. 't Is eene vry nette plaats, met een zeer antiek stadhuis in renaissance styl, met fresco geschilderden gevel

Om 12 uur vertrok ik per spoor naar Schaffhausen, de baan loopt aanvankelyk langs de Zeller- of Untersee, met het uitzigt op het eiland Reichenau, en later door een vlak landschap, dat langzamerhand, heuvelachtiger wordt, naarmate men verder komt.

Te station Thuijingen, passeert men de Zwitserse grenzen en al spoedig daarna is men te Schaffhausen. De geheele rid duurde slechts twee uur. In een slecht hulpstation, met nog slechter restauratie, moest ik eene poos verwylen [8] voordat ik naar Dachsen, konde verder sporen. 't Nieuwe station, dat in aan bouw is, belooft een fraay gebouw te zullen worden.

Van het ridje naar Dachsen, valt weinig op te merken; het duurde dan ook inderdaad te kort, slechts 8 minuten, en toch had ik nog tyd om te zien, dat het landschap zeer fraay is, en dat even vóór den Rynval, de trein over de fraaye, spoorwegbrug, de Ryn passeert.

Het station te Dachsen is eigentlyk slechts eene halt; de trein houdt heel gemoedelyk stil voor een logement, 't Hotel Witzig, waarvan de eetzaal, tegelyk als wachtkamer dienst doet, met een bureau en een telegraaf toestel, midden in huis, ongeveer als de kantoreen van Van Gend en Loos, by ons te lande in de dagen voordat er spoorwegen waren.

3 Het kasteel van Heidelberg, gebouwd tussen de veertiende eeuw en 1615, werd in 1689 door de Fransen verwoest.

4 Een wijnvat met meer dan 2.000 hectoliter inhoud.

Ik arriveerde om 2.45 uur, en wandelde onmidlyk naar het kasteel Lauffen, een kwartier van 't station, aan den linker oever, onmiddelyk by den Rynval gelegen, wier gedruisch my reeds van verre te geoet klonk.

Van het balcon, van dit fraaye gebouw, kreeg ik het eerste gezigt op de val, die wel is waar imposant is, doch niet dien grooten indruk maakt, [9] welke ik verwacht had; alvorens van de hoogte af te dalen, bezocht ik in een apart staand torentje, de camera-obscura, die aller interessants, op eene witte tafel, de val levendig afspiegelt, die ik daarna van de verschillende punten in den tuin ging bezien.

Hoe meer men afdaalt, en de val naast zich en ten slotte geheel boven zich krygt, hoe trotscher en indrukwekkender, dit verheven natuurtooneel wordt. De geheele aanleg van den tuin, is er dan ook op berekend, om den toeschouwer de colossale watermassa, telkenmale op trotscher wyze te doen aanschouwen. Eerst boven van het balcon van het kasteel, daarna uit den koepel op den hoek van het terras, vervolgens van de Känzeli, en eindelyk onder van de Fischetz, een balcon met leuning en dat tot in den val reikt, waarvan men hoogstens eene armlengte verwyderd is. Het balcon waarop men staat, en de rotsen schynen te trillen, door de vreesselyke kracht. Voortdurend wordt men gehuld in wolken van waterstof, en, soms zelfs, zyn het geheele stralen, die de aangeboden regenmantel regt welkom maken, waardoor het kleine drinkgeld ten volle [10] wordt gecompenseerd. De indruk is overwelldigend. Geheel stom staat men, deze ontzettende massa water, die zich al vallende in schuim op lost, aan te staren. Langzamerhand trok ik my van dit betooverend punt terug, en liet my even beneden den val, met een bootje overroeyen naar Schlösschen Wörth, om ook van den regter oever het uitzigt te genieten.

Gelukkig trof ik eenen vry hoogen waterstand. 't Prachtigste zonlicht, met onbeschryfelyk schoone wolkschaduw en, deed het uitzigt telkens veranderen. Met moeite kon ik besluiten verder te gaan. Ik ging door het dorpje Neuhausen en daarna over de spoorwegbrug weder op den linker oever terug om in Schloss Lauffen eenige souvenirs te koopen, zoo dat ik te naauwernood tyd had, om boven op de imperiale van de omnibus gezeten, het station Dachsen weder te bereiken, van waar ik om 6 uur naar Zürich spoorde.

De baan loopt door eene fraaye afwisselende streek; vooral het eerste gedeelte tot Winterthür waar de Ryn, tusschen naauwe rotsige oevers ingesloten, langen tyd aan de regterhand zichtbaar blyft

[11] Om 3 uur te Zürich komende, nam ik afscheid van myne Deventer reisgenooten, en rigtte myne schreden, naar de gastvrye woning van Neef J van Delden, in de Pestalozzi-häuser te Unterstrass

Vrydag 16 July. Reeds voor het ontbyt, maakte ik met mynen gastheer, eene aangename wandeling, door Unter- en Oberstrass, welke als voorsteden, van Zürich kunnen worden beschouwd, maar toch geheel op zich zelve staande gemeenten vormen, en later op den voormiddag, gingen wy de stad, de wandelingen langs het meer, en daarna het Museum van oudheden bezien, dat in zonderheid beroemd is, door de overblyfselen der vroegere paalwoningen. De ontzettende hitte deed ons besluiten om den namiddag te huis te blyven.

De heerlyke ligging van de Pestalozzi-häuser met het uitzigt, op de zamen vloeying van de Sihl en de Limmath en verder door het fraaye dal naar den Uetliberg, is zoo ryk aan afwisseling, dat een rustig uurtje op het balcon, in den gezelligen familie kring gesleten, een waar genoegen mag geacht worden. S'avonds wandelden wy eene tour over den [12] Züricher berg en beraamden, middelerwyl voor *Zaturdag 17 July*, eene groote wandeling, waartoe wy reeds vroegtydig opstonden, en om 6 uur, den Hottinger berg beklommen.

Langs de Vorder- en Hinter Adlisberg, kwamen wy, aan het dorpje Wittikou, waar van de begraafplaats by de kerk, een fraay uitzigt is, en rustten later een half uurtje aan de Trichterhauser-mühle, die schilderachtig in eene dalkloof, tusschen het groen verscholen ligt. Langs de Reh-alp, kwamen wy te Neu münster, en daarna over Burghölzli, om 11 uur te Zürich terug. Het weder was prachtig, maar door de groote hitte, iets nevelig dat alle uitzigt op de Hoog Alpen, ten eenenmale verloren deed gaan, doch, was ook zonder dat, het uitzigt zoo prachtvol afwisselend, dat ik het gemis weinig gevoelde.

Later op den namiddag, helderde de lucht wat op, en genoot ik, op het balcon staande, voor de eerste maal op deze reis, een kykje op de hoogere Zwitsersche berggevaarten, wier aanblik, my sedert den vorigen zomer, zulke heerlyke souvenirs gelaten had.

Na een regt verkwikkelyk bad, in het bassin [13] van de zweminrigting, digt by 't Hotel Bauer-au-lac, in het meer gelegen, begaven wy ons naar een concert in het Pavillioen of de Tonhalle die tevens een fraay uitzigt, op die schilderachtige groote watervlakte aanbiedt. De muzyk was zeer goed, vooral

eene solo-viool.

Zondag 18 July. bleven wy den voormiddag rustig te huis, en gingen s'middags, na een vroegtydig diner, en familie eene uitstap maken naar Horgen.

In een uur tyds, stoomden wy, op eene volgepropte boot, het Züricher meer over, en waren om 3 uur, al aan de plaats onzer bestemming, het liefelyke Horgen, een fraay groot dorp (1300 voet boven de zee).

In den tuin van het hotel Meyerhof, die zich als terras, tot aan het meer uitstrekt, gingen wy, onder het heerlyk lommer, der bloeyende catalpas en onder het genot van een kop thee, het fraaye panorama, in al zyne verscheidenheid zitten te genieten, om daarna, onze wandeling te beginnen, eerst door het dorp dat over de 5000 zielen telt, en 't welk met zyne élégante villas en fraaye ovale kerk, met slanke torenspits eenen aller aangenaamsten indruk maakt, [14] en vervolgens over de langzaam klimmende bogten der chaussee, de top van den Horger-Eyg te ontmoet. By elken voetstap werden de uitzigten, uitgebreider en fraayer.

Het meer, met zyne dicht bebouwde oevers vertoonde zich in al zyne schoonheid achter ons, elke wending van den weg gaf weder nieuwe gezichtspunten.

In het dorp Klauzen rustten wy een oogenblik uit, en verfrischten ons met het eten van kersen, in de weide by de herberg, en gingen toen den Zimmerberg, 't hoogste punt te ontmoet.

Op den kam der bergketen (2100 voet), heeft men de heerlykste uitzigten; aan de eene zyde op de Züricher- en aan de andere op de Zuger-see, op den Rigi, den Mythen, en verder op de Hoogalpen, en in de diepte in het schilderachtige Sihldal. Aller prachtigst weder begunstigde onzen tocht.

Terug wandelende, ontmoetten wy vele schützen, die van het groote, nationale schützenfest te Zug kwamen, en sloegen wy te Klausen eenen anderen weg in, die ons door heerlyke bosschen weder naar Horgen terug voerde.

[15] Tegen negen uur, kwamen twee énorme Stoombooten opdagen, die met den zondag, en door de feesten te Zug, nog maar ter naauwernood, de massa menschen konden transporteeren. Heldere maneschyn, die de kleine golven, als zilver deed schitteren verlichtte onze terugvaart, over het schoone meer.

Maandag 19 July. Voortdurend bleef de wamte zeer drukkend, zoodat na het ontbyt, een bad, in het helder groene Zürichermeer zeer opfrisschend werkte; het water teekende maar 16½° Reaumur, zeer weinig in verhouding tot de dagelyksche hitte, doch wordt dit veroorzaakt, door den gestadigen toevvoer, van sneeuw- en gletscher water.

Naar Unterstrass terugkeerende, ½ uur gaans door de stad koos ik als gewoonlyk de weg langs het Station, dat nog niet voltooid, een der fraayste van geheel Zwitserland, belooft te worden, en verder door het plantsoen op de Sihl-spitze, eene smal uitlopende landtong, tusschen de Sihl en de Limmath. In 't midden bevindt zich het [16] eenvoudige monument van den Idyllendichter Gessner⁵ met de volgende inscriptie:

“Dem andenken Salomo Gessners von seinen mitbürgern.”

“Billig verehret die Nachwelt den Dichter, den die Musen sich geweiht haben, die Welt,”

“Unschuld und Tugend zu lehren.”

Aan 't einde dier spitse landtong bevindt zich een pontveer, dat door de biertuin “Drahtschniadli”, onmiddelyk by de Pestalozzi-häuser uitkomt.

s'Namiddags om 5 uur, nadat de grootste hitte wat geweken was, beklommen wy, Neef J v. Delden, Eduard, en myn persoon, den Uetliberg; de weg van de stad tot aan den voet van den berg, is meer dan een uur gaans, lang, en begint dan het vry steile, doch zeer gemakkelyke pad, opwaarts te loopen, immer door bosschen, waarin slechts enkele coupures voor de uitzigten zyn. De Uetli is de 2680 voet hooge, noordelykste spits of kop, van de Albis-keten. Na eenigen tyd uitrustens, in het Hotel dat zich boven bevindt, genoten wy het heerlyke uitzigt, dat door vele punten in Zwitserland, veelligt in trotschheid [17] overtroffen, doch door weinige, in liefelykheid geëvenaard wordt. Het uitzigt op de Züricher- en Zugermeeren, op de stad en op het ryk bebouwde dal, omgeven door de tallooze lagere en hoogere Alpenketenen, is onvergelykelyk fraay. Door de nevelige lucht, waren de laatste echter

5 Salomon Gessner (1730-1788). Zwitsers dichter, schilder en graficus uit de rococotijd. Zijn werk *Idyllen* is uit 1772.

onduidelijk zichtbaar.

Dingsdag 20 July. Den laatsten dag van myn verblyf te Zürich, werden wy s'morgens verrast door een bezoek van den Heer en Mevrouw van Berchuijs uit Deventer

Oospronkelyk was ik van voornemen geweest, om myne reis naar Zug, over Horgen en den Horger-Eyg te nemen, doch de uitstap op den vorigen zondag, deed my van plan veranderen, en koos ik de spoortrein om 4.40 uur, waardoor ik eene langere namiddag visite myner stadgenooten, voor het grootste deel misliep.

Dankbaar voor de vele genoegens, gedurende myn vyfdaagsch verblyf te Zürich genoten, was het my eene ware opoffering, den vriendelyken en gezelligen huisselyken kring myner familie te verlaten.

[18] De spoorweg loopt eerst door het Limmathdal, en loopt daarna met eenen grooten bogt, rondom den Uetli, door het Reppischdal op Zug aan. De uitzigten waren zeer afwisselend en fraay.

Om half zeven te Zug komende, vond ik de geheele plaats, nog in rep en roer, door het Schützenfest, zoodat zelfs, de vertrek uren der spooren en Stoombooten, gewyzigd waren geworden. Al de straten waren versierd met groen en vlaggen. Van heinde en verre klonken de toonen der muzyk en heerschte alom de grootste drukte. Het stadje ligt schilderachtig aan het meer.

Na eene poos vertoevens, in den tuin eener restauratie by de landingsplaats, vervolgde ik om half acht myne reis, niet belemmerd door myne bagage, daar ik de koffer direct van Zürich naar Lucern had gezonden.

Prachtige zonnenondergang, verlichtte het meer en het omringende landschap; Vooruit lagen de Pilatus en de Rigi in kalme rust, de laatste van den top, tot aan den voet zichtbaar.

[19] Met de Stoomboot, vaarden wy juist onder de steile hellingen langs, Arth te gemoet, waar ik om 8½ uur voet aan wal zette; dit plaatsje ligt op 1277 voet.

Met het oog op de groote klim, van den volgenden morgen, kocht ik voor de bagatel van 70 centimes, onmiddelyk eenen alpenstok welke op het steiger der boot, te koop werden aangeboden, en die op myne verdere reis, mynen trouwen metgezel is geweest.

Ik logeerde in het Hotel Adler, dat zeer goed is: Uit myne kamer, had ik een wonderfraay uitzigt op den Rigi, met de Zugersee aan zynen voet, alles bestraald door het heerlijkste maanlicht.

Woensdag 21 July. ontwaakte ik toen het begon te dagen, en had ik uit het raam myner kamer, het genot eener aller prachtigste zonnenopgang. Door de verandering in de vertrekuren der spooren en stoombooten, was myn plan in duigen gevallen, om den vorigen avond eene wandeling naar Goldau te maken, en stond ik in beraad, om over dat dorp, den Rigi te beklimmen, doch de weinige ervaring, die ik tot dus ver in het beklimmen [20] van hoogere bergen had gekregen, deed my den naasten weg, direct van Arth verkiesen, en toog ik dus om 5¼ uur, moedig op weg, met tasch en plaid, op de rug gespet en gewapend met parapluie en alpenstok. Myne hoop, om, onder weg, een' knaap te vinden, tot het dragen dier artikels, werd teleurgesteld, en klom ik onverdroten verder.

't Eerste uur ontmoette ik geen sterveling. De daauw parelde nog op het gras; van stap tot stap, word het landschap fraayer; door bosschen en over de heerlijkste groene alpenweiden ging het immer opwaarts.

Iedere opening tusschen de boomen, schonk nieuwe en meer uitgebreide vergezigten, totdat ik eene "Käsehütte", eene bewaarplaats voor de kaas die op den berg bereid wordt, ontmoette, waar iemand eene soort van restauratie in de open lucht, exploiteerde. Na eene poos rustens ging het immer verder, en kwam ik te 7¾ uur te Unter-Dächli, een fraay gelegen logement op 2885 voet, zoodat ik reeds 1600 voet geklommen had, en waar ik van boven neer op Goldau zag. Langzamerhand kwam er meer leven, en ontmoette ik telkens, menschen uit den [21] boerenstand. Te Ober-Dächli, dat maar 20 minuten, verder ligt. was ik halfweg. By eene frische bron aan den weg, bevindt zich, onder een afdak, weder eene kleine schenk-wirtschaft, en trof ik daar eene boer, by wien ik my aan sloot, om een nader, hoewel steiler voetpad te volgen. Het landschap, werd van oogenblik tot oogenblik trotscher, langzamerhand kwamen de ysbergen van het Berner-Oberland in 't gezigt. Aan eene Sennhütte, dronk ik een glas melk, en kwam eindelyk te 10 uur op den Rigi-Kulm, betrekkelyk weinig vermoeid, maar allervreesselykst warm, door de groote hitte en de ongewoonte van het klimmen, en het dragen myner kleine pakkage.

Door myne vroegtydige aankomst, had ik het voorregt, eene van de beste kamers te bekomen, met uitzigt naar het zuiden, op den geheelen keten der Berner-ysbergen, die in de heldere zonnige lucht, hunne witte kruinen, trotsch omhoog staken.

Na wat uitgerust te hebben, ving ik myne rondwandeling over den top of de Kulm aan, die 1800 Mètres of 5526 voet hoog is.

[22] Ik genoot langen tyd, het onovertreffbaar fraaye panorama. In het Noorden, lag een groot deel van Zwitserland, met zyne talryke meeren, als aan myne voeten uitgespreid; in het zuiden, daarentegen werd den horizont begrens, door eene aan een schakeling van hooge bergketenen, met zyne sneeuw toppen en ysvelden, terwyl eene goede kaart my in staat stelde, alle byzonderheden, naauwkeurig op te nemen.

Na de goede table d'hôte te een uur, werd de lucht, min of meer bedekt, en vermaakte ik my, met de onophoudelyke aankomst, van zwermen van touristen, die te voet of te paard, op ezels of in draagstoelen, alléén of met geheele gezelschappen, op den top te zamen vloeiden. Zelfs na het invallen der schemering, kwamen nog enkelen op dagen, en zal het getal der logies gewis 300 bedragen hebben.

By den ondergang der zon, bleef de lucht, in geringe mate nevelig, maar was onder het souper de maan, daar en tegen, in volle pracht, opgekomen die het landschap in een tooverachtig licht hulde. Alles voorspelde, eenen fraayen zonnenopgang, 't welk volkomen bevestigd werd, want

[23] *Donderdag 22 July* gaf by 't aanbreken van den dag het blazen op de Alpen-hoorns, in de corridors het algemeene sein tot opstaan. Onder het haastig aankleeden zag ik de ystoppen reeds langzaam, uit het donker te voorschyn treden en stonden, korte oogenblikken later, een 300 tal menschen van alle natiën, in de zonderlingste costumes by elkaar, op de hoogste top, naar het opgaan der zon te wachten.

Onbeschryfelyk prachtig was de uitwerking der eerste lichtstralen op de hooge ysspitsen, doch spoedig kwam weder, eene ligte nevel opzetten, die de zon wel is waar, niet geheel bedekte, doch het scherpe licht meer temperde. Nog nooit had ik eenen zonnenopgang op zoo hoog punt aanschouwd, ik was als opgetogen, en toch zag ik die op myne verdere reis, nog oneindig grootscher op de ysvelden van de Monte Rosa en de Cima di Jazi.

In 't Hotel, begon nu eene onbegrypelyke drukte te heerschen; ieder wilde onthbyten om maar spoedig, nog vóór de groote hitte den berg weder af te dalen.

In gezelschap eener Belgische famiële, nam ik om 5¼ uur de terugtocht aan, zeer dankbaar [24] dat ik zulk uitmuntend weder had getroffen. Hoe weinigen toch zyn er, die zoowel eene fraaye op- als ondergang der zon, en bovendien nog zulk een heerlyk maanlicht op den Rigi mogen ten deel vallen.

Langs de westzyde, daalden wy neder, daar ik by het beklimmen, de oostzyde van den berg had gehouden. Prachtige vergezigten, wisselden elkaar, onophoudelyk af. Eerst passeerden wy Rigi-Staffel, toen Rigi-Kaltbad, en daarna de Felzenthor, eene naauwe opening tusschen twee rotsen, waar een derde rotsgevaarte als eene wigge tusschen in geklemd ligt terwyl de weg er onder door loopt. Digt er by, is een groot Hotel in aanbouw dat tot pension zal dienen. Aan de Heilige-Creuz Capelle, werd by eene kleine restauratie, een oogenblik halt gehouden, doch ook slechts één oogenblik, omdat wy gaarne de Stoomboot, die om 8 uur te Wäggis, kwam, nog wenschten te halen, en dit gelukte ons juist, daar wy te kwart vóór acht, en dus in 2½ uur, de geheele nederdaling volbragt hadden. Een half uur slechts, duurde de overtocht, over de Vierwaldstädter-see naar Lucern, en nam ik daar by aan komst, afscheid [25] van myne hupsche belgische reisgenooten.

Ik spoedde my naar 't Hotel de la Poste en moest daartoe, de Capellbrücke, die over de Reuss ligt, juist waar die uit het meer vloeit, passeeren; dit is eene overdekte brug, waarvan de zoldering beschilderd is, met tafereelen uit het leven van den H. Lodear en den H. Mauritius, de schutspatronen van Lucern; aan de zyden is de brug open.

Na eenigen tyd uitrustens, nam ik mynen koffer weder in bezit, om die onmiddelyk ook weder verder te dirigeren, naar Meiringen, dat zeer gemakkelyk ging, daar ik de post in de buurt had.

Nu was natuurlyk eene wandeling, door de stad aan de beurt. Prachtige gebouwen, meest hotels, liggen aan weerszyden van de Reuss en aan het meer, waar men een onbelemmerd gezigt op den Rigi, met het Kulm-haus en op den Pilatus heeft.

Al voortgaande bereikte ik aldra de Leeuw van Lucern, het beroemde monument, opgerigt ter gedachtenis aan de 800 Zwitsersehe officieren en soldaten, die by de verdediging der Tuilerien te Parys, in 1792 gesneuveld zyn. [26] Het stelt een' stervenden leeuw voor, door een lans gedood; naar

een model van Thorwaldsen⁶; en is in de rots uitgehouwen.

De hitte wierd intusschen zoo drukkend, dat ik my gelukkig prees, de afdaling van den Rigi, zoo vroegtydig volbragt te hebben, en was ik genoodzaakt, het logement weder op te zoeken, daar het in de straten, aan eenen oven gelyk was.

Na eene uitmuntende table d'hôte, verliet ik om 2 uur, het Hotel de la Poste, dat hoewel van den tweeden rang, my zeer goed bevallen was. Een van de logés, mynen buurman aan tafel, had de beleefdheid, my naar de Stoomboot te geleiden, waarvoor ik, in den loop van den morgen, in 't bureau reeds een biljet genomen had, waar de coupé der diligence, van Fluelen naar Amstäg onder begrepen was; ik zocht my op het dek een goed plaatsje onder het tentdak, toen eene tweede stoomboot aan de kaai ging aanleggen. Onwillekeurig kwam ik op het denkbeeld, om daarvan de plaats van bestemming te vragen, en men denke zich mynen schrik, toen ik op de verkeerde boot bleek beland te zyn.

[27] In alleryl, terwyl reeds beweging in het schip, kwam, sprong ik nog aan wal. Het drukke discours van mynen begeleider, had my dien flater doen begaan. Het misverstand zoude later, maar dan natuurlijk te laat opgehelderd zyn geworden.

Een van de fraaiste meeren van Europa, de Vierwaldstädter-see, zoude ik nu, in zyne volle lengte overstoomen. Tot Waggis was de rigting, dezelfde van s'morgens. In den aanvang is het hoogst schilderachtig, terwyl verder op, de loodrechte rotsen, onbeschryfelyk trotsch, in het heldere groene water nederdalen, vooral als men het aanzienlyke dorp Brunnen gepasseerd, en de zuidelyke arm van het meer, de Urner-see genaamd, binnengestoomd is.

Langs den geheelen oostelyken oever van Brunnen af, tot Fluëlen toe, heeft men het gezigt op de Axenstrasse, eene nieuwe chaussee, die geheel in de loodrechte bergen uitgehouwen is, en die veel overeenkomst heeft, met den weg van Lecco naar Varenna, aan 't meer van Como.

Halverwege passeert de boot, de Tell's kapel⁷ die weinig bezienswaardigs heeft, maar schilderachtig, tegen de rotsen afsteekt, en [28] krygt men daarna, al spoedig Fluelen aan den ingang van de S. Gotthard-sstraat, in het gezigt, met den 11400 voet hoogen ystop, van den Bristenstock, die het dal schynt afte sluiten.

Om 4½ uur zette ik te Fluëlen, voet aan wal waar de diligence, met 4 paarden bespannen al gereed stond. Het ridje naar Amstäg werd in 2 uur tyds afgelegd, en had ik in de coupé, uitmuntende gelegenheid tot uitzien. Langzaam klimmende, reden wy in gestrekten draf, het trotsche Reuss-dal in, dat achter Amstäg, meer bekend is onder den naam van de Gotthard-sstraat.

De weg klimt slechts een paar honderd voet, en passeert men Altorf, de hoofdplaats van het kanton Uri, met het standbeeld van Willem Tell, op de plaats, waar het bekende schot op den appel, volgens de sage zal geschied zyn. 't Plaatsje telt ruim 2400 inwoners, en is omringt door hooge bergen van 10000 voeten, en meer.

Om 6½ uur arriveerde ik te Amstäg (1500 voet) en logeerde in het goede Hotel Stern of Post. Dit kleine dorp met vele nette huizen, ligt schilderachtig, aan den voet van den Bristenstock [29] en de Windgelle, by den ingang van het woeste Maderaner-dal, waar de sterk schuimende Kärstelen-beek uitstroomt, die juist achter 't Hotel, onder veel gedruisch, zich met de Reuss vereenigt.

Ik wandelde den omtrek, van het dorp door, tot aan eene fraayen waterval by de eerste Reuss-brug en daarna een eindweegs het Maderaner-dal in, dat van den aanvang af, reeds van een uiterst verheven karakter getuigt. Ik strekte deze wandeling uit, tot aan eenen watermolen, die iets unheimisch had, waar toe de invallende schemering, misschien het hare by droeg.

In den loop van den avond, engageerde ik eenen gids, voor de tour over de Turen en den Grimsel die ik geheel te voet wilde maken; eene verkwikkende nachtrust, restaureerde my geheel, na zulk eenen langen en vermoeyenden dag, dubbel afmattend door de groote hitte, en ving ik den volgenden morgen

Vrydag 23 July. met frische kracht om 5 uur myne wandeling, door de Gotthard-sstraat aan, begeleid door mynen 19 jarigen führer Joseph Maria Fedier. Met overheerlyk weder [30] en byna altyd in de schaduw, genoot ik veel op deze prachtige tour, langs eene van de meest beroemde chaussés, van

6 Thorwaldsen. Deens kunstenaar.

7 De kapel van Wilhelm Tell, de nationale Zwitserse held die op bevel van de Habsburgse landvoogd een appel van het hoofd van zijn zoontje zou hebben geschoten.

geheel Zwitserland. Liefelyke partyen, met meer of minder hooge watervallen, waaronder die van den Intschi-alpbach by Intschi, uitmunt worden onophoudelyk afgewisseld door trotsche bergen of teekenachtige bruggen, die den weg, nu eens aan den linker- en dan weder aan den regter oever der rivier bragten. By de derde brug dringt de Reuss, door eene naauwe rotsspleet, de Pfaffensprung en kwamen wy om 7½ uur te Wasen (2885 voet) waar de weg naar de beroemde Süsten-pas afslaat, en waar een half uurtje oponthoud en een ontbyt in 't Hotel des Alpes, reeds regt welkom waren, daar de eetlust door de hoogere berglucht zoo zeer opgewekt wordt.

Van nu af begon de warmte weder zeer hinderlyk te worden, de boomen werden minder, en liep de straatweg meestal aan de zonzyde van het dal. Te Göschenen (3400 voet) genoot ik een fraay uitzigt in het Göschenen-thal, en op de prachtige Dammafirn, een gletscher die met twee armen in het dal nederdaalt.

[31] Steeds klimmende, bereikte ik de zesde of de Itäderli-brug, waar de wilde bergkloof de Schöleuen, aanvangt, een uur lang, aan weerszyden, loodregte kale granietrotsen, met de onstuimige Reuss in de diepte.

Met talryke windingen gaat het immer naar boven, en is de weg zeer blootgesteld aan lawinen: op de gevaarlykste plaats passeerden wy eene sneeuwalery, van 88 schreden lang, met het wapen van Uri boven den ingang.

Aan het einde dier bergkloof, bevindt zich de achtste of laatste brug, de Teufels-brücke, het eigentlyke glanspunt van de geheele Gotthard-sstraat. Onbegrypelyk trotsch is hier de natuur, huiveringwekkend den indruk, dier hemelhooge, loodregte, kale berggevaarten. De brug overspandt er den afgrond met eene enkele boog van 8 mètres waaronder de Reuss zich ter hoogte van 90 voet, in de diepte stort, voortdurend wolken van waterstof om zich heen verspreidende.

Onmiddelyk achter de brug loopt de weg door het Urner-loch, eene tunnel van 88 schreden lengte, in het jaar 1707 door de rots gehouwen, [32] en neemt het landschap, daarachter een geheel ander karakter aan. Men is in het stille, eenzame Urner- of Urnern-dal, met zyne weiden, waar de Reuss kalm, doorstroomt. Hooge kale bergketenen sluiten het van alle zyden in. Hier en daar komen sneeuwspitsen te voorschyn, de boomgroei heeft byna opgehouden, en duurt de winter er 8 Maand. In de verte ligt Andermatt op 4344 voet, de hoofdplaats van het dal met 657 inwoners, waar ik om 10½ uur in 't Hotel St Gotthard arriveerde.

Nog naauwelyks in de gewone Entrée, voor de reizigers gekomen, werd ik op onverwachte wyze aan Holland herinnerd, door een adres kaartje in den rand van den spiegel, waarby de Weduwe J van der Chys & Zoon te Delft, zich recommandeerden als theehandelaars.

Na een poos rustens, wandelde ik het armzalige dorp eens door. Geen enkel tuintje, geen boom noch struik, gaf de minste afwisseling aan de vaal graauwe kleur der huizen en aan al de modder en het vuil dat er tusschen opgehoopt lag; de eenige levendigheid werd veroorzaakt, door de reizigers, en de expeditie [33] der vrachtgoederen over den St Gotthard. De R.C. kerk is vry net, met eene aparte kapel of Beinhaus, waarin de kroonlyst rondom met geheele ryen doodskoppen prykt.

Even buiten het dorp, tegen den berg, ligt de Maria Hilf-kapel, die een uitmuntend overzigt biedt, van het dal en het dorp, en van de groote slangenwindingen van de nieuwe chaussée over den Ober-Alp, die door het Vorder-Rheinthal naar Chur loopt, terwyl op den achtergrond de Turen met het hotel, zichtbaar is en op een half uur distantie het dorp Hospenthal. Op den voorgrond, ligt eene oude, om bouwvalligheid afgekeurde kerk, die met haar slank torentje, een zeer lief gezigt aanbiedt.

Van de kapel, vervolgde ik nog eenen tydlang het voetpad dat tusschen de bergen voert, in de hoop op meer uitgebreide vergezigten, doch vond my daarin teleurgesteld.

Om 2 uur was het table d'hôte, waar ik uitsluitend met Engelschen aan zat, en ging ik om 4 uur, nadat de grootste hitte wat geweken was weer verder, eerst in [een] ½ uur naar Hospenthal en toen naar Realp in 1 uur. De weg loopt door het Urnern-thal, en is van Andermatt af [34] tot Realp toe, immer eentonig. Hospenthal, een klein, niet onaardig plaatsje (4479 voet), met eene toren op eenen heuvel, biedt alleen eenige afwisseling.

Om 6 uur kwam ik te Realp (4700 voet) een nooddruftig dorp, van slechts weinige huizen, en had ik nu van Amstäg af, in 7 uur tyds 3200 voet geklommen. Even voor Realp, passeert de weg over de Dorfbach, die eenen fraayen waterval vormt, en was het laatste huis van het plaatsje, het logement, dat den wydschen titel voerde, van Hotel des Alpes, maar dat weinig comfort en eene slechte tafel boodt, doch werd dit door de voorkomendheid der bewoners opgewogen, die er alleen den zomer vertoeven,

en s' winters naar lagere streken trekken.

't Was nog niet geheel donker toen ik reeds te bed ging, want ik was zeer moede, en wilde den volgenden morgen, om de warmte, weder vroegtydig vertrekken, zoodat ik dan ook

Zaterdag 24 July, al voor zonnenopgang, by de hand was, en om 4 uur, myne wandeling naar de Turen voortzette, met den fraayen Muttén gletscher, vlak voor my, waarop ik den vorigen avond, uit myne kamer, reeds geruimen [35] tyd had zitten staren. De nieuwe chaussée maakt énorre Slang vormige windingen, die ik belangryk afsneed, langs zeer steile voetpaden, dat veel inspanning kost.

Langzamerhand kwam de eene sneeuwspits na de andere, in het gezigt, die het Garsekenthal insluiten, en bereikte ik om 6 uur het Schutzhaus, eene kleine herberg, 't eenige huis tusschen Realp en de Turen en om $7\frac{3}{4}$ uur, eindelyk de pashoogte, waar tegenwoordig, een zeer goed logement is, Hotel de la Turca genaamd. De pas is 7400 en dus nog 2700 voet hooger dan Realp. De lucht was er zeer yl, en gevoelig frisch; in de onmiddelyke nabyheid van het huis vond ik hier en daar nog sneeuw.

Eene wild-verhevene Hoog-Alpen natuur, breidt zich van alle zyden uit. Regts en links de Turcahörner, waartusschen de pas loopt. Vooruit de ystoppen van den Lauteraar- en Finsteraarhorn, en regts de sneeuwkuin van den Gallenstock, terwyl achterwaarts het oog rust op de Gallenstock-spitzen, eene keten van scherp getande rotsen, die graauw tegen al het wit der sneeuw en gletschers afsteken.

Door de belangryke hoogte, was de lucht zoo fyn, [36] dat even als 't vorig jaar op den Stelvio, myne ademhaling weder iets belemmerd werd. Op de verdere reis, scheen ik er echter aan te gewinnen, want later had ik er op veel grootere hoogten, geen hinder meer van.

Na een uurtje rustens beklom ik voor een deel de regtsgelegen Turca-horn, waar het uitzigt weder anders, doch zoo mogelyk nog trotscher was.

Behalve de reeds genoemde bergen, zag ik nu ook nog de Schreckhorn, de Maijenwand en de prachtige Rhone-gletscher, een' van de fraayste gletschers, die ik op myne geheele reis gezien heb.

In 't Hotel teruggekomen, maakte ik kennis met twee Duitschers en eenen Hollander, de Heeren D[okto]r P Neesse uit Dresden, D[okto]r Eitner uit Breslau, en de Buscy⁸, een student in de doopsgezinde theologie uit Utrecht, die elkaar, dien morgen, allen, voor 't eerst ontmoet hadden. Wy besloten om na de table d'hôte, die uitmuntend bleek te zyn, de nederdaling in 't Rhone-dal, te zamen te ondernemen en vertrokken alzoo om half twee.

Langs steile hellingen coupeerden wy vele, van de groote bogten der chaussée, dat by 't afdalen nog moeyelyker is, dan by het opklimmen, en zonder [37] alpenstok byna niet uitvoerbaar is.

Het weder was den geheelen dag prachtig helder met heerlyken zonnenschyn, waardoor ik het op de Turen, by uitstek gelukkig getroffen had vooral wat de vergezigten aan ging, maar begon het nu te betrekken, en al spoedig sterk te regenen. Wy schuilden een oogenblik in eene wegwerkers loods, tot de bui over was, en gingen toen, snel afdalende, regt op den Rhone-gletscher aan. Op eene bogt van den weg, is men dien betrekkelyk zeer naby: tusschen hemelhooge bergen van 10 en 11 duizend voet, de Gelmer- en de Gersthorn, aan de eene- en de Galenstock aan de andere zyde, daalt hy als eene monsterachtige, bevrozen waterval neder.

Onbeschryfelyk grootsch is den aan blik van dien ysstroom, die in zes terrassen zich 6 uur ver, boven van de bergen af, tot onder in het dal uitstrekt. Enorme ysnaalden verheffen zich op de oppervlakte, en is alleen het onderste waar de dal vlakke bereikt wordt, glad en weinig hellend. Wy besloten om hem daar over, te gaan, en moesten, na eerst zoover gedaald te zyn, nog over de lastige Moränen of Steenwanden heen klimmen die zeker 50 à 100 voet hoog zijn, [38] doch kwamen wy ook dat bezwaar te boven. Eindelyk stonden wy dan op het ys, en dat wel midden in de maand July, maar helaas! eene zware donderbui met stortregen, brak boven onze hoofden los, en werd daardoor de gladde hellende ysvlakte nog veel gladder; er was niet aan te denken om de parapluie op te zetten, daar men de beide handen, hoog noodig had, om zich met de alpenstok voor vallen te vrywaren, dat met de vele spleten zeer gevaarlyk zoude kunnen zyn.

Onze gidsen, toevallig germain-neven, waren het over de rigting niet geheel eens, waarvan het gevolg was, dat wy over veel meer spleten moesten springen, dan ons wel lief was, daar sommige er van vry breed waren, doch even als met de moränen, werd ook dat bezwaar overwonnen, de regen hield op en kregen wy ten slotte, weder vasten grond, onder de voeten; nu moest de ysgrot nog bezocht worden,

8 Een bij de tekst geplaatste voetnoot: (I.J. le Cosquino de Bussij).

die zich aan de voorzyde bevindt, een gang, die in eenigzints kromme rigting in het ys is gehouwen, en in een hol eindigt. Van alle zyden is men hier door yswanden ingesloten, die een groenachtig licht laten doorschemeren, en die prachtig schitteren [39] wanneer eenige lampen worden aangestoken. Op 5 minuten distantie stroomt de Rhone uit den gletscher (op 5114 voet).

Al spoedig hadden wy nu het Rhone-hotel een groot nieuw gebouw bereikt, en rustten van onze vermoeienissen uit, onder het genot van eenen kop, warme koffy. Die rust mogt echter niet van langen duur zyn zoo wy voor den donkeren, het Grimselspital, nog wilden bereiken.

Wy namen afscheid van onzen reisgenoot den Heer de Bussy, die by zyn plan bleef volharden, van het Rhone-dal in te gaan en den Eggischhorn te beklimmen, terwyl de beide Duitschers my gezelschap bleven houden, by het beklimmen van den zeer steilen 1500 voet hoogen Maijenwand. Onder weg zagen wy heel in de diepte, mynen landgenoot zich yverig over den straatweg door het dal voortspoeden, en stonden wy zelve in den korten tyd van drie kwartier, boven op den Grimselpas (6677 voet), die den overgang vormt, tusschen het Hasli- en het Rhonedal.

Wilde woeste bergnatuur, niets dan rotsen en steenen, omringden ons hier weder van alle [40] zyden, waarvan de vreesselyke eenzaamheid zoo mogelyk nog vergroot wordt, door de Todtensee, een klein meer, dat geheel in overeenstemming met zynen naam, middel tusschen de steenmassas en de sneeuw ligt. Geen boom of struik ontmoet het oog; kleine waterpoelen op onzen weg, zyn bedekt met eene yskorst, die onder onze voeten wegbrokkelt.

Even steil als wy opklommen, moesten we ook nu weder 1000 voet afdalen, over een pad, dat met groote, platte steen brokken, belegd, ons in de Grimselgrond voerde waarvan de Grimsel-see het middenpunt vormt.

Dit dal is al even, onbeschryfelyk bar, met dit onderscheid, dat het Grimsel-spital, juist aan den oever gelegen, ons eene veilige schuilplaats beloofde, by de herhaalde regen en donderbuien, zoodat wy dan ook druipnat, om 6½ uur, dit uitmuntende hotel binnentraden, waar alles ingerigt is, om het den vermoeiden tourist comfortable te maken. Een goed souper, met een lekker glas wyn, en daarna eene verkwikkelyke nachtrust herstelde ons geheel, na de groote inspanning [41] van den afgelopen dag. Even als in alle Zwitsersche Hotels, werden ook hier kunstig snywerk, photographiën en dergelyke zaken ten verkoop uitgesteld, en bovendien nog blaauwe en groene voiles, gekleurde brillen, wollen sokken, en andere zaken, uitsluitend voor de hoogere gletschertouren geëigend.

Zondag 25 July. was de lucht gelukkig weder helder, en hadden de donderbuien, de groote hitte wat getemperd, 't welk eenen heerlyken dag voorspelde. De Grimsel-grond is een diep ketelvormig dal, met hooge, volkomen kale bergen, die van alle zyden tot in het eenzame meer afdalen, met een klein plekje vlakken grond, ter naauwernood voldoende voor het logement.

Om 7½ uur begonnen wy de nederdaling zeer steil bergafwaarts in het Hasli-dal 't welk doorstroomd wordt van de Aar, die uit twee groote gletschers te voorschyn treedt; de Unter- en de Ober Aargletschers, de eerste op 2 en de laatste op 5 uur afstand van het spital, die wy om den grooten afstand, maar onbezocht lieten. Aanvankelyk behoudt het landschap, zoolang de eigentlyke bergpas duurt [42] hetzelfde wilde karakter, 't is engenduister, maar beginnen zich daarna sporen van plantengroei te vertoonen; langzamerhand ziet men struiken, nog verder reeds dennen en ander naaldhout, en is alles in het heerlykste groen gehuld, wanneer het Wirthshaus by de Handeckfall bereikt is.

Wy kwamen daar nu half tien. Vyf minuten verder bevindt zich de beroemde Aar-val waarop men van boven af, den besten aanblik bekomt. Na den Rhein val, en de Fosavallen, moet dezen, den trotschten waterval van geheel Zwitserland zyn, zoowel om de hoogte van den val, 230 voet, als om de groote watermassa, die zich in de donkere, diepe kloof nederstort, en niet minder om de wilde rotsachtige omgeving. De kracht is zoo sterk, dat het water, de helft der geheele diepte, onverdeeld bereikt, en dan eerst tegen de rotsen uit een spat, waarby eenen grooten kring van opstygenden nevel ontstaat, die in den zonneschyn, de prachtigste regenboogen vormt. Eigenaardig is het nog dat links van den val, de Aarlen-bach, mede in dezelfde kloof stort, en halverwege zyn helder [43] water, met het troebele van de geweldige waterzuil der Aar vereenigt. Op onze verdere wandeling, zagen wy de waterval ook van beneden, doch kan den aanblik dan, hoe trotsch ook, niet tegen boven opwegen.

Om 11 uur te Guttanen, het grootste dorp van het Ober-Haslithal, komende, maakten wy eene pauze van een paar uur; dit plaatsje ligt op 3300 voet, en neemt het dal een veel milder karakter aan. Af en toe kregen wy weder regen buyen, die ons te Im-hof, een vriendelyk dorpje, een uur gevangen hielden. De breede dalbodem, bedekt met vruchtbare weiden, vormt hier eene ronde kom, geheel door bergen

ingesloten, die het vermoeden regtvaardigen, dat het in vroegere eeuwen, een meer geweest zoude zyn, waarin door hevige natuurkrachten, eene spleet is ontstaan, die het water, eenen vryen doortocht verleende, die het meer deed droogloopen; heden ten dage stroomt de Aar, nog door diezelfde kloof.

Met fraayen zonneschyn, klommen wy over den Kichet, de bergrug die ten noorden het dal afsluit, en het Ober- van het Unter Hasli dal scheidt, en kwamen om 6 uur aan het [44] uitmuntende, maar peperdure Hotel Reichenbach, op een kwartier afstand van het dorp Meiringen gelegen, na eerst nog eenen prachtige aanblik genoten te hebben, op de bovenste, der Reichenbach-vallen.

Overall vertoonden zich hier de sporen van de vreesselyke verwoestingen, door het onweder van den 13 July aangerigt. Ontzettende massas water en slib, waren toen van de bergen af gespoeld, even als by de Murren in Tirol, en hadden het Hotel zelfs een oogenblik met algeheelen ondergang bedreigd; de omringende grond en tuinen, waren nog eene woesteny gelyk.

Terwyl myne reisgenooten in 't Hotel bleven begaf ik my naar het dorp, met een dubbel doel. Vooreerst om het plaatsje zelf in oogenschouw te nemen, dat eenen gunstigen indruk maakte, door de fraaye ligging en nette huizen, en ook om eenige inkoop te doen, waarvoor ik my een führer mede nam. De zondag scheen in de winkels, volstrekt geen bezwaar op te leveren. Achter het dorp ziet men drie beeken, langs den Hasli-berg in het dal, nederdalen, welke drie aanzien[45]lyke watervallen vormen.

Na het uitmuntende souper, werd geluid voor de verlichting van de Untere-Reichenbach val, dat door verschillende kleuren van bengalsch vuur, wordt te weeg gebragt, eene trotsche vertooning, doch die wel wat veel aan eene tooneel-décoratie doet denken.

De weg van 't Hotel naar den val moge ongeveer 10 minuten bedragen, doch in stik donkeren door den modder te waden, is minder aangenaam.

Maandag 21 July, Wy hadden ons voorgenomen, om van hier het Berner-Oberland in te gaan, doch vonden ons s'morgens zeer te leur gesteld, het geheele landschap, in digte wolken gehuld te zien, die niets goeds voorspelden.

Wy besloten nu om eerst eene poos te wachten, en toen tegen half zeven de lucht niet verbeterde, namen wy, na ryp beraad, het besluit om van reis route te veranderen, daar het jammer zoude zyn, het glanspunt van Zwitserland met regen te gaan zien. Wy lieten ons dus met extra rytuig naar Brienz brengen om dan verder per stoomboot op Interlaken, te gaan. Vooraf en nu by daglicht, genoten [46] wy nog een kykje op de colossale Untere en Obere Reichenbachvallen, en namen daarna afscheid, van onze respectieve gidsen;

myn führer, met name Joseph Maria Fedier was my uitmuntend bevallen, veel beter dan zynen neef, en deed het my zeer leed, hem zoo onverwacht te moeten verlaten, daar ik voornemens geweest was, om hem in 't Berner Oberland mede te nemen.

't Duurde niet lang of het begon te droppelen en later zoo sterk te regenen, dat wy om 8 uur te Brienz komende, gedwongen waren, beneden te blyven, in de kajuit der stoomboot, en dus niets van de fraaye Briënzer-zee en den Giesbach te zien kregen. Het gedruisch van dien grooten waterval was duidelyk te onderscheiden. Ik trooste my met het denkbeeld, om later van Interlaken exprès eene excursie, er heen te maken, doch is die uitstap, door regen helaas evenzeer achterwege gebleven.

De geheele overtocht duurde maar één uur, zoodat wy om 9 uur, al te Interlaken arriveerden. Ik had plan gemaakt, in 't Hotel Jungfrau te logeren, doch ter wille van myn reisgezelschap, ging ik mede naar 't Hotel Casino, [47] dat uitmuntend bleek, terwijl ik later vernam dat 't Hotel Jungfrau, geheel bezet, en slechts middelmatig goed was, misschien door de overgrootte drukte.

't Hotel Casino, vroeger alleen pension, ligt aan den oostkant der plaats, niet ver van de Brienzer-zee, aan 't einde, van den Hoogen weg, dien men, uit den fraayen met verandas omringden tuin, in de volle lengte afziet.

Gelukkig bedaarde de regen, en profiteerden wy daarvan, dadelyk, om Interlaken geheel door te wandelen. De hooge weg, beplant met eene laan van zware noteboomen, vormt het voornaamste gedeelte der stad.

Aan de regterzyde ziet men Hotels, als paleizen, afgewisseld door de fraaijste winkels, en is de linkerkant, aangelegd als park, met heerlyke vergezigten op de hooge alpenketenen en op de Jungfrau, die in al hare pracht, boven alles, de aandacht trekt.

Al spoedig was het half twee, de tyd waarop onze Breslauer reisgenoot D[octo]r Eitner naar Bern zoude vertrekken. Onze vereenigde pogingen, waren niet in staat geweest, hem nog éénen dag te doen

wachten, op mogelyke [48] verbetering van het weder. Wy namen dus afscheid, aan de omnibus, die hem van 't Hotel in 30 minuten, naar Neuhaus aan de Thunersee zoude brengen, en ging ik daarna een gedeelte van den namiddag, aan de correspondentie wyden, om vervolgens met mynen laatst overgebleven reisgenoot, D[octo]r Neesse, naar de Heimweh-flüh te gaan; deze ligt drie kwartier zuidelyk van de stad, tegen de helling der bergen. Na een half uurtje vry steil klimmen is men boven op het rots terras, waar zich eene tent, en eene kleine restauratie bevinden.

Het uitzigt is merkwaardig. Men ziet over de Thuner en Briënzer meeren, met de daartusschen liggende streek, vlakken grond, de Bödeli genaamd, waar de Aar doorkronkelt, en verder op de Alpen ketenen, die zoowel noordelyk als zuidelyk, het dal afsluiten. De stadjes Interlaken en Unterseen, de dorpjes Aarmühle en Neuhaus, en vele verspreid staande huizen, verlevendigen het dal op schilderachtige wyze. Op onze terugweg, kozen wy, het pad over Unterseen, een klein weinig beteekenend plaatsje.

[49] Na een vroeg tydig souper, ging ik den Heer en Mevrouw van Berchuys bezoeken, die in 't Hotel Jungfrau logeerden, en passeerde ik den avond, verder met D[octo]r Neesse by de muzyk in den tuin der Curzaal.

Dingsdag 27 July, overtrof het weder onze stoutste verwachtingen, en besloten wy dan ook dadelyk om het Berner-Oberland in te gaan; onze toebereidselen waren spoedig gemaakt, de koffers werden achtergelaten en engageerden wy eenen gids, met name Anton Häsler, een' goeden, reeds vry bejaarden mensch, en lieten ons om 7 uur per rytuig naar Lauterbrunnen brengen.

Eerst reden wy door de vruchtbare Bödeli en sloegen by Mülinen, het Lütschinen-thal in, eene ware kloof tusschen hooge begroeide bergen. By het dorp Zweilütschinen, verdeelt het dal zich in tweeën. Links het dal der zwarte- en vooruit dat der witte Lütschine waarin onzen weg liep.

Hier verheft zich de Hunnen-fluh, een reusachtig rond rotsgevaarte, van kalksteen, dat zyne loodregte, kale wanden 1000 tot 1500 voet in de lucht steekt.

[50] Om half negen uur te Lauterbrunnen, komende (2428 voet), genoten wy van het balcon van 't Hotel Staubbach, een heerlyk uitzigt op de Jungfrau, de Silberhorn en Breithorn, terwyl op den voorgrond, achter het dorp, de Staubbach in de zon schitterde. Die beroemde waterval, is maar 5 minuten van 't logement verwyderd, zoo dat wy al spoedig aan zynen voet stonden.

Er was weinig water, en werd onze hoog gespannen verwachting eenigzints te leurgesteld. De kleurschakeringen van de zonnestralen in den geheel doorzigtigen watersluyer waren echter zeer mooy. Geheel in overeenstemming met zynen naam, kwam het water volledig als stof beneden, en zouden wy er, even als in eene ligte regenbui, gemakkelijk onder door hebben kunnen loopen.

Het Lauterbrunnen- of Lütschinendal, schynt de lievelingsplaats, voor zwermen van bedelaars die, onder allerlei vormen, op de goedgeefschheid der touristen speculeren. Sommigen bieden snuisteryen te koop aan, anderen willen miniatuur kanonnen afschieten, of als weg wyzers en heksluiters dienst doen, weder anderen [51] blazen op alpen hoorns, dat intusschen niet onaardig klinkt; een eenvoudig accoord, waarvan de vier toonen, met de noodige tusschenruimte, wonderfraay door de echos herhaald worden.

Na onzen voerman, zyn congé gegeven te hebben begonnen wy om 9½ uur, den Wengernalp te beklimmen. 't Was eene vermoeyende tour onophoudelyk zeer steil bergop, en daarby groote hitte, maar wordt dat alles rykelyk beloond, door de prachtvolste, telkens afwisselende Alpen natuur.

By het dorp Wengen zagen wy van boven, in het zoo pas verlaten dal neder, en op den Staubbach die als eenen witten draad, van de tegenovergelegen rotsen nedervalt.

Eindelyk bereikten wy om één uur, het Hotel Jungfrau boven op den Wengern alp (5800 voet) en stonden als verstomd, by den imposanten aanblik, die zich plotseling voor ons opende. De Jungfrau geheel in 't wit gehuld, met hare prachtige sneeuwvelden, verschynt hier op eens, in al hare heerlykheid.

't Is eene totale onmogelykheid, om in woorden den indruk terug te geven, die men ontvangt.

[52] Men gevoelt zich, als overstelpd door zulk een vreesselyk, majestueus, berggevaarte. Van al de touristen, wier weg zich hier, op dien tyd van den dag, croiseert, hoort men ter naauwernood, een enkel woord. Allen staan in stomme bewondering, en zwygen by 't aanschouwen van zulk eene onmetelyke grootheid.

De lucht was onvergelykelyk helder; de Jungfrau had haren sluyer opgeheven, en kon men van den top af, tot in de diepste kloven, den blik laten ronddwalen.

Bovendien troffen wy nog het zeldzame geluk van twee lawinen te zien, waarvan de eene ter halverhoogte in eene spleet verdween, en de andere geheel naar beneden viel, tot onder in het Trümlen-dal, eene diepe onbewoonde kloof, die de Jungfrau, van den Wengern-alp scheidt; een geraas gelyk aan den donder vergezelde, dit natuur verschynsel, waarby de losse sneeuw, als stofwolken, in de lucht rees. De verhoudingen van de Jungfrau, tot de haar omringende bergen, als de Mönch, de Silberhorn, de Breithorn, en andere, zyn zoo reusachtig, dat alle maatstaf verdwynt over de tusschenliggende ruimte, zoodat men zich [53] in de onmiddelyke nabyheid zoude wanen. Met moeite konden wy besluiten, dit verheven schouwspel te verlaten.

Na nog een half uur klimmens, hadden wy de pashoogte van den Wengern- of kleinen Scheideck bereikt op 6265 voet. 't Uitzigt hoewel imposant, kan met den Wengern-Alp, niet op eene lyn gesteld worden.

Men ziet er van boven, het Grindelwald-dal in de volle lengte door, met den Faulhorn, links, en den Mönch, den Eiger en den Schreckhorn regts. Wy vertoefden er een paar uur in het Hotel Bellevue, waar we aan de table d'hôte, voor 't eerst gemzen vleesch proefden en daalden toen in het zoo even genoemde dal af. Aanvankelyk is het bar en eentoonig doch wordt het later mooyer, maar tegelyk veel steiler en vermoeyender, wy passeerden de Schwarze Lütschine, en kwamen te 7 uur in Grindelwald (3500 voet) in 't Hotel Eiger, tegenover de Untere Grindelwald-gletscher en waren dus 2700 voet gedaald.

Al spoedig vernamen wy er eene treurmare die het geheele dorp, in beweging bragt. Een engelsch geestelyke, met name Eliot, [54] de president van de Alpen club, was door eigen onvoorzigtigheid, van den Schreckhorn gevallen, ter hoogte van eenige duizenden voeten. Verscheidene gidsen waren reeds uitgezonden, om het lyk te zoeken, doch tot dus ver nog te vergeefs.

De Untere Grindelwaldgletscher, maakt geenen byzonder grootschen indruk. Hy schuift zyne moränen voor zich uit, die het ys eenen vuilachtigen gryzen tint geven.

Met helder maanlicht, s'nachts, was het gezigt uit myne kamer evenwel zeer imposant.

Woensdag 28 July. verlieten wy om half zes het vriendelyke Hotel Eiger, en begonnen onmiddelyk buiten het dorp reeds te klimmen. Het doel van onzen togt, was den Faulhorn. De weg is zeer steil, en tot aan den top toe lastig, door de vele losliggende steenen, waaraan, naar men wil, de berg zynen naam ontleent. 't Pad loopt eerst tusschen tuinen en bouwland met enkele verspreid liggende huizen, en dan door weiden en bosschen; by den fellen zonnenschyn schonken deze laatste ons eene heerlyke schaduw, en kwamen wy om 8 uur op den [55] Rossalp, die ongeveer halverwege ligt. In eene herberg, met den weidschen naam van Hotel Alpenrose, pauseerden wy een half uurtje onder genot van het prachtig uitzigt en vervolgden toen, met nieuwen moed, de lustige klim. Na een kwartier bereikten wy de waterval van den Mühlbach, die weinig belangryks biedt, vervolgens den Bachalp (5236 voet) nagenoeg ter hoogte van den Rigi, en passeerden, na nog drie kwartier stevig klimmen, de Bachalp-see, eenzaam tusschen naakte barre rots wanden, in een ketelvormig dal gelegen, met hier en daar verspreide sneeuwlagen, nog afkomstig van den vorigen winter. Een steenen hut voor de koeyen, digt aan den rand, van den helderen waterspiegel, door geen enkel tochtje gerimpeld, doet de ontzettende eenzaamheid nog meer uitkomen. Wy hadden alle boomgroey, reeds lang beneden ons gelaten, en bevonden ons tusschen de woeste Hoogalpen. Voorwaar! een verheven natuur tooneel, dat het gezegde van eene Duitschen schryver geheel regtvaardigt: "Wie ein schwermuthvolles Auge, blickt die grüne Tiefe aus der weiten [56] trostlosen Einöde".

Van nu af begon de weg een tooniger te worden; een uur lang steil klimmen, over een pad, dat gedurig lastiger wordt, door de losliggende Schiefer-steenen, vermoeide ons zeer, en waren wy blyde, den voet van den eigentlyken kegel te bereiken. Het grootste bezwaar was nu overwonnen. Nog 15 minuten! waarna wy te elf uur, bovenop den Faulhorn stonden, op eene hoogte van 8236 voet, circa 400 voet lager dan de Stelvio-pas, en 80 voet, beneden de eeuwige sneeuwlinie.

Zeer moede en warm, kwamen wy in het logement aan, doch keerden, onze kragten spoedig terug, door de hooge fyne berglucht, bygestaan door een sober middagmaal en een glas wyn. Geheel gerestaureerd begonnen wy het uitzigt in oogenschouw te nemen.

De top nog 20 à 30 voet hooger, dan 't Hotel heeft veel geringer oppervlakte, dan den Rigi-kulm. Het uitzigt is op beide bergen, wat men noemt eene "Rundschau". Minder liefelyk dan de Rigi, door het gemis van het heuvelachtige noordelyke landschap [57] is de Faulhorn daarentegen, oneindig trotscher, door de onmiddelyke nabyheid van de besneeuwde reuzen van het Berner-Oberland, waarvan

de Wetterhorn, Schreckhorn en Finsteraarhorn, Eiger en Jungfrau, de voornaamste punten vormen. In 't noorden ziet men verscheidene meeren.

Hoe verheven, dit panorama ook zyn moge, zoo imponeerde my, den Wengern-alp veel meer.

Tot 2 uur toefden wy boven, en vingen toen de terugwandeling aan en wel naar de Schijnige platte; volstrekt niet rouwig dat wy het slechte en dure hotel van Bürgener en Seiler, vaarwel moesten zeggen.

In zuidwestelyke rigting, daalden wy van den top af, over losliggende schieffer, die als leijen over elkaar schoven, zonder kenbaar pad en zoo steil, dat ik de hand van den führer behoefde, om op de been te blyven, niettegenstaande de alpenstok, en de met yzeren punten beslagen laarzen. Gelukkig, dat een gezigt van eenige duizenden voeten, in de diepte my niet meer duizelig maakte, daar de minste struikeling, noodlottig zoude geweest zyn.

[58] Dit duurde niet langer dan de eigentlyke kegel, waarna het pad wat beter en minder hellend werd. Achterna bleek ons echter dat wy even goed hadden kunnen afdalen over de slingerweg, die wy opgeklommen waren, doch wenschte onze gids, een eindweegs af te snyden, waarover ik hem eene behoorlyke teregtwyzing toediende.

Zoolang men de Briënzer en andere meeren nog in 't gezigt behoudt, is het landschap trotsch, doch later eentoonig, vooral in het Sägisthal. Wy verpoosden er eenige oogenblikken in eene Sennhütte, dicht by het Sägisthaler-meer, waar wy kazen van 200 ponden zagen fabriceren; behalve by de gereedschappen voor de kaasmakery, heerschte er, eene voorbeeldeloze morsigheid.

Weinig verkwikt door eene kom water die de vrouw des huizes, uit het meer schepte, op dezelfde plek, waar eenige honderden koeijen stonden te drinken, vervolgden wy onzen weg, doch nu over een gemakkelyk pad door heerlyke alpen weiden, in het overigens een toonige dal. By 't einde daarvan kregen wy prachtige afwisselende gezigten op de [59] Jungfrau keten, totdat wy eindelyk om 6 uur het Hotel Alpenrose op de Schynige Platte bereikten, doodelyk vermoeid, daar tot overmaat van ramp, een uur ver, de weg verbeterd, dat wil zeggen met kortgeslagen stukken steen belegd was, even als nieuw aangelegde grintwegen.

De Schynige Platte (5783 voet), dus iets hooger dan den Rigi, is een van de prachtigste punten in 't Berner-Oberland. Over den Wengern-alp heen, ziet men de geheele ysketen der Jungfrau en in duizelingwekkende diepte, zoowel het Lauterbrunnen- als Grindelwald dal, terwyl de Thuner- en Briënzer meeren, zich noordelyk uitstrekken. Jammer dat de zonnenondergang iets beneveld was, doch mag ik hier over niet klagen, na het prachtige heldere weder, der beide laatste dagen, terwyl wy op *Donderdag 29 July*, ook weer eenen helderen zonnen opgang genoten. De Schynige Platte wordt zeer geroemd, als punt, om de zon te zien opgaan, doch is deze keuze niet gelukkig te achten. De fraaye ysketen der Jungfrau ligt zuidoostelyk van de Platte, en derhalve tusschen de zon, en den toeschouwer, waardoor [60] de eerste lichtstralen op de rugzyde van dien berg vallen.

Om 6 uur vingen wy onze terugwandeling naar Interlaken aan, uiterst te vreden over het goede, maar niet goedkope logement.

De weg loopt zeer steil bergaf, over een gemakkelyk pad, langs de schaduwzyde van den berg, en later door heerlyke bosschen; die eene weldadige schaduw schonken. Van tyd tot tyd, gaven openingen, tusschen de boomen, de prachtigste vergezigten over het landschap, dat zich aan onze voeten uitstreckte. De Thuner- en Briënzer meeren schitterden prachtvol in de zon; met het heerlykste groen van de omringende bergen, en de Bodeli, met Interlaken, als lyst daaromheen gevat.

Juist in twee uren, hadden wy de nederdaling volbragt, en bevonden ons aan den ingang van het Lauterbrunnenthal, te Gsteigwyler, de woonplaats van onzen gids, waar wy met eenige moeite, door zyne hulp, een rytuigje kregen, dat ons in een half uur, over het dorpje Gsteig naar Interlaken terugvoerde, terwyl onze führer, ons gezelschap bleef houden, omdat in de stad beter gelegenheid was, tot het vinden [61] van nieuwe reisgezelschappen. Met vol vertrouwen zoude ik hem durven aanbevelen, ondanks zynen leeftyd van 54 jaar, doch was Joseph Maria Fedier uit Amstäg, my in 't algemeen beter bevallen.

De laatste myner reisgenooten, D[octo]r P Neesse zoude my nu ook gaan verlaten. In den heerlyke tuin, van ons Hotel Casino gezeten, dronken wy een laatste glas wyn, tot afscheid en herdachten nogmaals, de genoegens, gedurende zes dagen te zamen genoten, en de prachtige natuur die wy hadden mogen aanschouwen. Met weemoed begeleidde ik hem, om half elf, naar de Stoomboot, die hem naar Brienz zoude brengen.

Onwillekeurig rees de gedachte by my op, of wy elkaar ooit weder zouden zien. De afstand tusschen Dresden en Deventer is zoo groot, dat een bezoek tot de zeldzaamheden behoort, en zoude door de tusschen ruimte van tyd, onze korte kennismaking, geheel op den achtergrond geschoven zyn.

Zoo stond ik dan nu weder alleen, en vormde het plan om s'namiddags eenen uitstap naar den Giesbach te maken, doch barstte er na het eten zulk een geweldig onweder, met hevige stortregens los, dat ik tegen wil den dank te [62] huis moest blyven, en onder de verandas myne toevlucht zoeken, terwyl ik intusschen mynen koffer, naar Vispach in het Rhonedal expédiëerde.

Om 6 uur hield de regen gelukkig op, ik wandelde Interlaken, nog eens voor de laatste maal door en passeerde de avonduren by de goede muzyk in de Cursaal.

Vrydag 30 July. vertrok ik reeds zeer vroeg, om 4¾ uur, per omnibus van 't Hotel naar Neuhaus aan de Thuner-see. Een half uur rydens bragt my aan de Stoomboot, die reeds tot vertrek gereed lag, en die my in korten tyd, onder begunstiging van prachtig weder, te Spiëz bragt.

De oevers zyn aan weerszyden, door hooge bergen ingesloten, die met fraay hout zyn bedekt, en zette ik om 6 uur reeds voet aan wal. Allereerst begaf ik my naar eene kleine herberg, de eenige die aan het styger zichtbaar was, om te ontbyten, dat ik in 't Hotel Casino zoo vroeg, niet had kunnen bekomen.

Dit ontbyt in de tuin voorgediend, was in alle opzigten slecht, doch stelde het mooye uitzigt my dubbel schadeloos.

Spiëz is een zeer klein dorpje, met een oud kasteel, [63] schilderachtig, op eene uitspringende landtong aan den zuidelyken oever van het meer gelegen. Boven van het terras, van den slottuin, genoot ik een onvergelykelyk schoon vergezigt, zuidelyk op den Niesen, de wit besneeuwden Blumlisalp en de verdere hooge Alpenketen, en noordelyk over de Thunersee, en op den voorgrond het schilderachtige dorpje met vele villas en verspreid liggende huizen. voorwaar! een panorama, dat onder de liefelykste van geheel Zwitserland mag medegeteld worden.

Door eene kleine ongesteldheid was het myn plan, om zoo mogelyk per rytuig naar Kandersteg te gaan, doch was er in Spiëz geen te bekomen. Na een uurtje toevens, in de hoop een' retourwagen te treffen, waarin ik al mede teleurgesteld werd, wandelde ik om 8 uur naar Spiëzwyl, dat een kwartier, landwaarts in ligt, aan den ingang van het Kander- en van het Simmendal. Hier slaagde ik beter, en reed aldra, het eerstgenoemde dal in, onder langs den voet van den Niesen, die ruim 7000 voet hoog is.

Het uitzigt op Wimmes in het Simmenthal is mooy, maar daarentegen, het Kanderthal [64] in den aanvang iets een toonig, dat echter al spoedig verbeterd. Het dorp Trütigen (2121 voet) waar ik om 10 uur, eene korte halt maakte frappeerde my, door zyne wonderfraaye ligging, aan de zamenvloeying van de Kander en de Engetlichenbach, met het uitzigt op den Blumlisalp.

Achter Trütigen neemt het dal, gedurig in trotschheid toe; zoowel voor- als achterwaarts breiden zich de trotsche bergpartyen uit; met groote windingen klimt de chaussee naar Kandersteg op, dat reeds op 3591 voet ligt, byna aan het einde van het dal, in eene wild romantische bergstreek en houdt de straatweg er dan ook op.

Om 12½ uur arriveerde ik in 't Hotel Victoria. Nog vóór ik er kwam, bood zich onderweg eenen gids aan, Guillaume Ogi genaamd, met wien ik spoedig een accoord trof, en dien ik zeven dagen, by my heb gehouden wel een bewys dat hy my uitmuntend bevalen is.

Onze eerste tour, by wyze van uitstap, gold de Oëschinen-see. Een kwartier achter 't Hotel opent zich het kleine Oëschinen-thal, en loopt de weg, aan den regter oever der beek, die den [65] zelfden naam draagt, onmiddelyk sterk opwaarts, zeer vermoeyend over de Moränen van eenen voormaligen gletscher, tusschen hooge gebergten.

Onderweg zag ik drie fraaye watervallen waarvan den laatsten de Staubbach geheten, iets minder-hoog, dan zynen naamgenoot in 't Lauterbrunnen-thal, daarentegen veel meer en veel troebeler water afvoert.

Het dal is maar anderhalf uur lang, en eindigt by de Oëschinen-see, een klein meer van 20 minuten lengte, en 10 minuten breedte aan den voet van den Blumlisalp of Weisse-Frau (11266 voet) en van den Dolden horn (11196 voet) wier steile wanden, eenige duizenden voeten, geheel loodregt in het water nederdalen. Die rotsmuren, van okerkleurigen steen, zyn zonder spoor van vegetatie, terwyl tallooze waterstralen, afkomstig uit de boven gelegen gletschers, er by nederdalen.

Het bootje, dat volgens Bäedeker, ten gerieve der touristen, aanwezig zoude zyn, was intusschen verdwenen.

Het meer zelf ligt op 4875 voet, en dus byna 1300 voet hooger dan Kandersteg, waardoor [66] de terugwandeling, veel gemakkelijker en sneller geschiedde.

Voor de geheele tour waren twee en een half uur juist voldoende, en was ik nog, ter naauwernood onder het gastvrije dak van 't Hotel Victoria, toen eene aller ontzettendste, donderbui losbrak, die het geheele dal rondtrekkende, telkens door de hooge bergen terug gedreven werd. De bliksem en donder was vreesselyk, en de regen zoo geweldig, dat de Kander buiten zyne oevers trad. Alle kwestie om dien namiddag, de Gemmi-pas nog te maken, was voorby, en bleef ik dus zeer getroost, op het overdekte balcon van het logement, dit verheven oproer der natuur aanschouwen, en genoot daarna eene overheerlyke nachtrust, zoodat ik den volgenden morgen

Zaterdag 31 July. weder geheel hersteld, om 6 uur, de groote tour kon aanvaarden.

Het weder was verrukkelijk, en de weg, het eerste half uur, zeer gemakkelijk, langs de oevers der Kander, totdat by het Hotel Zum Bären, het dal ten einde loopt, en de groote klim aanvangt.

[67] Men verlaat de Kander, terwyl een goed voetpad, zig-zag steil opwaarts gaat, tusschen boomen en rotsen, onder langs den Gellihorn met telkens fraayer terugblik, in het zoo pas verlaten dal.

Na anderhalf uur stygens, krygt men links het uitzigt in het woeste Gastern-thal, mede van den Kander doorstroomd, en op den fraayen grooten waterval van den Kaltibach, die over den rand eener grot, vry in de diepte stort. Het pad loopt nu verder, door het trotsche Schwarzbachthal, hoog tegen den bergwand, terwyl de onstuimige beek, aan den linker hand, geheel in de diepte voortbruist.

By het verlaten der dennenbosschen, waar de weg, zich, tot dus ver, doorslingerde, kwam ik op de vlakke Alpenweiden, van den Wintereggmatt, en daarna die van den Spitalmatt (circa 6000 voet), waarop zich eenige verstrooid liggende Sennhütten vertoonen, toen door eene woesteny van rotsblokken, afkomstig van eene bergstorting, en was ik om 9½ uur, by 't Wirthshaus aan den Schwarzenbach, in eenen huiveringwekkenden bergketel op 6200 voet, boven allen plantengroei, met verspreid liggende [68] sneeuwlagen, en vele gletschers, tegen de hooge bergen.

Ik ontmoette er een tal van touristen, die van weerszyden te zamengekomen, in deze herberg, genoegzaam halverwege gelegen, van de vermoeyende en langdurige wandeling, uitrustte.

Na een uurtje oponthoud, ging het weder verder, en bereikte ik in dertig minuten de Daubensee, een vry groot meer, een half uur lang op 6772 voet, zeer eenzaam tusschen de geheele kale glooyende bergwanden gelegen. Het ontvangt zyn water uit de Lüsumeren-gletscher, en ontlast het weder, door de Kaltibach; gedurende 7 maand is het toegevroren, en de aanvoer van gletscher-water zoo gering, dat de straks genoemde waterval geheel ophoudt.

Het pad loopt, zacht stygend, vry hoog boven het meer, langs den oostelyken oever, en bestaat grootendeels uit gemetselde dammen.

Niet ver achter het meer, is de bergpas der Gemmi of Daube (7067 voet).

Op eene kleine hoogte, links van den weg genoot ik, een onvergelykelyk schoon vergezigt [69] door het Dala-thal, dat, aan weerszyden door hooge berg ketenen ingesloten, zuidelyk loopt, en in het dwarslopende Rhone-dal uitmondt, welk laatste dal weder begrensd wordt, door den ysketen, der Walliser- en Lepontische Alpen.

De lucht was helder en konde ik den Matterhorn en den Weishorn, als witte kegels boven de andere bergen uitstekende, zeer duidelyk onderscheiden.

Aan myne voeten, in duizelende diepte zag ik bad Leuk, terwyl zich regts, de fraaye Lämmerengletscher, tot aan den pas uitstrekt.

Vyf minuten verder, begint de moeyelyke afdaling van den Gemmi, langs eenen volkomen loodregten steenwand van 1653 voet, waarin, door de kantons Bern en Wallis eenen weg is gebouwd, die een der merkwaardigste van geheel Zwitserland is.

De slingers of windingen, zyn geheel boven elkaar, dikwyls als eenen wenteltrap in den rotsmuur uitgehouwen; uiterst hellend, zooals zich ligt laat verklaren, doch was de afdaling niet zoo erg bezwaarlyk [70] als den roep, die er van uitgaat, daar op de meest gevaarlyke punten, borstweringen, aangebragt zyn, en is de top van den Faulhorn, door de losliggende Schiefer, oneindig gevaarlyker.

Myn gids wees my natuurlyk de plaats waar in 1861, de gravin d'Arlincourt⁹, uit het zadel, in de diepte viel. Hy was op een paar honderd schreden afstand getuige er van geweest, en een van de

9 Niet nader getraceerd.

eersten, die binnen 5 minuten, na de catastrophe, het slachtoffer hielp opheffen, doch was de ongelukkige reeds een lyk. De geheele val bedroeg hoogstens 100 voet.

Op last van den weduwnaar was men nu bezig, eenen gedenksteen in de rots te bevestigen.

Om 1 uur kwam ik te BadLeuk (Louèche-les-Bains) 4344 voet, waar ik allereerst naar 't Hotel Brunner ging, om uit te rusten en te eten, maar was de table d'hôte, die om 11 uur aanvangt, reeds lang afgeloopen.

Ik dineerde dus à la carte, en ging toen het dorp bezien, met de beroemde badinrigtingen. De verschillende bassins zyn zeer groot, en worden dagelyks met frisch water gevuld, dat van [71] 27 tot 40 graad Reaumur hitte teekent. De patienten moeten naar gelang hunner kwalen, vier à vyf uur achtereen, zoowel voor- als namiddags, daarin zitten blyven, en moeten personen van beiderlei kunne allen in 't zelfde bassin gaan. Ook voor de geringere klasse zag ik inrigtingen van geheel denzelfden aard.

Op dryvende tafeltjes bevinden zich verschillende zaken, die tot tydverdrijf moeten dienen. De bezigtiging staat ieder vry, en wordt er een levendig discours tusschen de patienten gevoerd.

Ook bezag ik nog de douche-baden en de kleedkamers, en op de markt, eene van de 22 bronnen, die in en by bad Leuk ontspringen. De badmeester, die my begeleidde sloot het houten luik midden op straat open en zag ik het water, half kookend in groote massa uit den grond opborrelen. 't Was zeer helder, met eenen aangenamen staalachtigen smaak.

Het dorpje dat verder niets byzonders oplevert, ligt te midden van heerlyke weiden, in eenen bergketel, die alleen van de zuidzijde open [72] is, waar de Dala er uitstroomt, en aan de andere kanten, tusschen hooge bergen, waarvan vele met sneeuw en gletschers bedekt zyn. De Gemmipas, schynt van hier, eenen ontoegankelyken muur, zoodat zelfs, onmiddelyk aan zynen voet, van het geheele pad, byna niets meer te onderscheiden valt.

Myne hoop om een retourrytuig naar Stad-Leuk te treffen, werd te leurgesteld, en besloot ik dus, om half vyf maar verder te wandelen.

De goed bestraatte weg, loopt, zacht glooyend, langs den oever der Dala, in het dal verder.

Het landschap is prachtig trotsch, en wisselen de fraayste vergezigten, elkaar telkens af, vooral naar het dorp Albinen, dat hoog op de bergen gelegen, alleen toegankelyk is, over 8 ladders, die loodregt boven elkaar, hangen, en op het dorp Inden in het dal zelf gelegen, waar ik, na een uur gaans, arriveerde, en een oogenblik pauseerde.

Achter dit dorpje, loopt de weg over eene fraaye brug van één boog, naar den linker oever der beek, en worden de uitzigten, immer trotscher, vooral by de naauwe Dalaschlund.

Uit vrees voor een naderend onweder, verhaastten [73] wy onze schreden, en sneden belangryke eindden van den weg af, zoodat wy dan ook reeds om 7 uur te Stad Leuk (Lonèche-ville) kwamen nog juist voordat een ontzettend onweder met heevigen regen losbrak; volstrekt geen wonder, daar dien dag in het Rhone-dal eene hitte van 45° Celsius of 113° Fharenheit geheerscht had.

Dit stadje telt ruim 1100 inwoners, en ligt schilderachtig op eene heuvel, aan het einde van het Dalathal, waar dit in het Rhone-thal uitloopt op 2440 voet.

Dien dag had ik eenen marsch gemaakt van 9 uur, met inbegrip eener klim van 3500 en eene afdaling van 4600 voet, en houd ik my overtuigd, dat alleen, de hooge, fynere berglucht, en het boeyende, afwisselende landschap, kracht geven, tot het volvoeren van zulke fatigante tochten.

Na eene heerlyke nachtrust, in 't Hotel de la Couronne, dat zeer goed en uiterst goedkoop is, was ik den volgenden morgen

Zondag 1 Augustus weder even frisch, alsof er niets gebeurd was. Uit myne kamer had ik een fraay uitzigt, noordelyk in het [74] Dala-dal en westelyk, door het Rhone-dal naar Sierre en Sion.

Om 6½ uur, gingen wy wêer en route, eerst afdalende, tot aan de Rhone, die hier reeds vry breed is, en die wy over eene overdekte brug passeerden, en toen naar de buurtschap Susten, eene wandeling van [een] ½ uur. 't Is een nietig plaatsje, met een groot logement Hotel de la Souste, dat eenen fraayen terugblik op de stad Leuk schenkt.

Op raad van Baedeker, huurde ik hier eenen einspänner, naar Vispach, daar het breede dal, voor voet-reizen te weinig belangwekkend en dikwyls overstroomd is - en reden wy ook nu verscheidene malen door het water.

In den tuin, en vooral op de balcons van het Hotel, zag ik eene keur van fraaye bloemen, die reeds van zuidelyker lucht getuigden onder anderen, eene zeldzame cactus, met geele bloemen, in den vorm van rozen.

Om 9 uur te Furtman komende, verliet ik het rytuig, even voor het dorp, om den waterval, aan den ingang van het Furtmandal, op een kwartier afstand te gaan zien.

De Furtman-bach, doet er eenen prachtigen vryen [75] val van 80 voet, die in 't klein, veel overeenkomst heeft, met den Hasli-val, waar men intusschen veel minder gunstig standpunt, ter bezigtiging heeft.

Om 11½ uur te Vispach (2087 voet) komende, vond ik nog vele sporen, van de vreesselyke verwoesting, door de overstroming van het vorig jaar, veroorzaakt, zoodat vele huizen geheel of gedeeltelyk weggespoeld waren.

Het plaatsje beteekent weinig, en is aan de uitmonding van het Visp-dal, in het Rhone-dal gelegen.

Van het terras voor de kerk, heeft men een heerlyk uitzigt, in eerstgenoemd dal en op de sneeuwspits van den Balferin.

De kerk zelve, is net en eenvoudig met eene kapel of krocht, onder het koor.

Ofschoon het zondag was, slaagde ik in een paar winkels zeer goed, met eenige kleine inkoop, en wandelde ik om half drie, met mynen gids het Visp-thal in, nadat ik in 't Hotel die Sonne, mynen koffer, in bewaring gelaten had.

Het pad loopt met onbeduidende klimming aan den regter oever der Visp, die zyne troebele wateren met sterken stroom, de Rhone te gemoet voert [76] in vijf kwartier tot aan Neubrück, en gaat daar op den linker oever in een kwartier naar Halden (2560 voet), dat wonderlyk op eene hoogte ligt, in een prachtig landschap, aan de zamenvloeying van de Saaser- en de Gorner-Visp.

Door eene regenbui, moest ik hier een uurtje wachten, en maakte intusschen kennis, met twee heeren uit Dresden, D[octo]r Abendroth en Schnurr, in wier gezelschap, ik myne reis vervolgde, eerst genoemde te paard en Herr Schnurr en ik te voet.

Het doel onzer tocht was het Gorner-Vispdal dat van het Saasser-Vispdal gescheiden wordt door den magtigen bergketen der Mischabel de noordoostelyke voortzetting van de Monte Rosa.

Door wilde prachtige bergstreken, loopt het pad, aan den linker oever der Visp, eerst steilopwaarts, om later weder even sterk te dalen tot aan eene brug die tot aan den anderen oever der beek geleidt.

De vreemde bouworde der huizen trok hier byzonder onze aandacht, daar ze alle op palen staan, die vier voet boven den grond, met groote [77] platte steenen belegd het huis dragen, waardoor het den schyn heeft, of dit, al naar rato zyner grootte, op zes of negen tafels staat; men doet dit tot afwering der muizen.

Hoog boven ons zagen wy het dorpje Emd liggen, op zulk eene vreesselyke steile helling, dat men in het dal, figuurlyker wyze zegt, dat de kippen te Emd, met yzers moeten beslagen worden, om staande te kunnen blyven.

Om 8½ uur kwamen wy te St Niclaus, in het Grand Hotel St Nicolas, een prachtig enorm gebouw van 5 étages, in een nietsbeteekenend dorpje (op 3573 voet), waarvan de toren een peervormig spits heeft, met kleine zinkplaatjes belegd, die als zilver in de zon schitteren.

Maandag 2 Augustus gingen wy om 6 uur en route, helaas met regen, die den leemachtigen bodem, zeer glibberig, en moeyelyk, begaanbaar maakte. Deze leem is intusschen zeer vruchtbaar zoodat op eene hoogte van 4300 voet zelfs nog weite groeit.

Later wierd het wel is waar eene poos droog doch te Randa komende, begon het wêer met vernieuwde kracht te regenen, waardoor alle uitzigten, in het fraaye trotsche dal [78] te eenenmale verloren gingen; al de ysbergen waaronder de 14000 voet hooge Dom-spits waren in digte wolken gehuld.

Bovendien was de Visp, op sommige plaatsen, buiten zyne oevers getreden, zoodat we onder langs den voet der bergen, met moeite, moesten voort strompelen, wilden we niet tot aan de knieën, door het water waden.

Te Randa, meenden wy een oogenblik in het Hotel du Dôme te rusten, doch bemerkten dat men het bekende spreekwoord, uit het oog had verloren, om geene oude schoenen weg te werpen, alvorens nieuwe te hebben, want 't oude hotel was reeds opgeheven, nog voor dat het nieuwe gereed was, en waren wy dus genoodzaakt, ons in een half afgetimmerd vertrek, met een glas melk te vergenoegen.

Zeer moede kwamen wy in het volgende dorpje Faesch, doch hier troffen wy 't nog veel erger, er was in 't geheel geene herberg en al de huizen gesloten; 't gansche plaatsje scheen uitgestorven daar al de bewoners, met hun vee op de Alpen waren. Goeden raad was hier duur en koos ieder zich, eene halfoverdekte trap van drie verschillende paalwoningen tot rustplaats.

[79] Achter Toesch bevindt zich een punt van den weg, waar plotseling, de kolossale naakte rots-

pyramide van den Matterhorn te voorschyn treedt, doch door de regenwolken ging ook dat uitzigt voor ons verloren.

Eindelyk kwamen wy om 11 uur, doodmoede en doornat te Zermatt, een klein dorp op 4973 voet, aan 't einde van het Vispdal, en hadden dus in 5 uur tyds, juist 1400 voet geklommen.

De hoogte van Zermatt staat nagenoeg gelyk, met het Hotel aan de Rhone-gletscher doch is de bodem veel gunstiger wyl rondom Zermatt nog rogge en allerhande groenten wasschen.

Het prachtige Hotel du Mont Corvin, vonden wy byna geheel bezet, door de vele logés die op droog weder moesten wachten.

Men leende my, even als op den Grimsel warme vilten pantoffels, om de laarzen, tyd tot droogen te geven, en hield ik my onledig met de correspondentie naar huis, en met lectuur die overvloedig voorhanden was, in de salle de reunion, waar een lekker vuurtje brandde, of in de rookkamer, die na de [80] table d'hôte te zes uur het groote vereenigingspunt voor al de heeren was.

Onder levendig discours, in allerlei talen vlood de avond in eenen oogwenk voorby.

Meest alle landen van Europa waren vertegenwoordigd, doch vond het kleine Nederland, in my, zynen eenigen representant.

Dingsdag 3 Augustus, lieten wy ons reeds om 4 uur wekken, om ingeval het weder goed bleek de tocht naar den Riffelberg, en den Gornergrat te ondernemen, 't welk den vorigen namiddag, reeds in ons plan had gelegen, met het doel om dan in het Rifflehaus, en niet te Zermatt te logeeren, doch was dit door den regen verhinderd.

Zooals dikwyls in de hoogere bergstreken was ook nu het weder plotseling veranderd en troffen wy zulk eenen aller uitmuntensten helderen dag, als maar zeldzaam voorkomt. 't Was zeer koud, en teekende de thermometer van D[octo]r Abendroth, by ons vertrek om 5 uur slechts 36° Fharenheit, zoodat wy, hoe vermoeyend de weg ook zyn mogt, immer in onze plaids gewikkeld gingen.

Aanstands trok de Matterhorn of Mont Corvin [81] onze geheele aandacht. Deze kale, schier ontoegankelyke kegel, met zyne vele gletschers beheerscht den ganschen omtrek, en wordt met recht, "den Leeuw van Zermatt" genoemd.

Even buiten het dorp, passeerden wy de brug over de Visp en daarna het kerkje van Winkelmatten, en ging het toen, onophoudelyk steil opwaarts, door niet te beschryven prachtige bergstreken, met heerlyke dennen en lariks-bosschen, tot op den Schwegmatt waar geheel in de diepte, het onderste gedeelte van den Gorner gletscher, zichtbaar wordt, met de opening, waaruit de Visp stroomt.

Om half zeven bereikten wy de Senn hütten op den Augstkummen-Matt, aan den voet van den eigentlyke Riffle-berg, een geschikt punt om uit te rusten, daar de halve weg dan afgelegd is, en om acht uur, stonden wy eindelyk boven op den berg, by 't Hotel Riffle haus, op eene hoogte van 7884 voet, 350 voet beneden den top van den Faulhorn.

't Was gevoelig koud, en dus den warmen oven regt aangenaam.

Na een stevig ontbyt, tot herstel van verloren krachten ging het weder voorwaarts, of beter [82] gezegd opwaarts, met plan om de uitzigten by het Hotel, meer in zyne byzonderheden te aanschouwen, na onze terugkomst van den Gornergrat. Deze is eenen rotskam, die zich op de oppervlakte van den Riffle berg, 1740 voet boven 't Hotel en 4654 voet boven Zermatt verheft.

Het pad, anderhalf uur klimmens, loopt door kale steen massas, met enkele plekjes grasgrond, en de prachtigste alpen flora.

Even voor den top passeerden wy, den Rifflehorn-see, eene kleine plas water, met ys van éénen nacht bedekt, ter dikte van 1 centimeter.

Om 9¾ uur kwamen wy boven, en stonden toen op eene hoogte van 9627 voet, nog circa 1000 voet hooger dan op de Helvio-pas.

Het bovenste plateau, veel kleiner dan dat van den Faulhorn, was naauwelyks voldoende voor een vyftigtal touristen, en voor eenen photograaf, die onder eene soort tent bezig was, afbeeldingen te nemen.

Dat plateau, ofschoon 1300 voet boven de sneeuwlinie, was tot myne verwondering, geheel vry van sneeuw, en wees de thermometer op het vries[83]punt. Het panorama, is zoo ontzettend trotsch, zoo vreesselyk verheven, dat Wengern alp en Scheideck, Faulhorn en Gemmi, als in het niet verzingen; die alle toch, geven slechts aan eene zyde, ysbergen te aanschouwen, met meer of minder bebouwde dalen meeren en bosschen aan den anderen kant. Zelfs de Helvio-pas, met het gezigt op den Ortle, kan de vergelyking niet doorstaan, ook daar ontwaart het oog, nog barre dalen en kale rotsen, maar hier

staat men als op een eiland te midden van onafzienbare sneeuw en ysbergen, met de vervaarlijkste gletschers, die zich aan alle zyden, uren ver uitstrekken.

De Monte-Rosa, de Lyskamm, de Tweelingen de Breithorn en bovenal de Matterhorn alle boven de 13 à 14 duizend voet, liggen aan den Zuid en Westkant, terwyl Noordwestelyk de Weishorn en Noordelyk de Mischabel keten, met de Dom en Fäschhorn en verder oostelyk, een onnoemelyk getal andere “horns”, den horizont begrenzen.

Van al deze gevaarten, dalen ontzettende gletschers af, waarvan de Gorner-gletscher [84] de grootste is, die als eene geweldige reuzenslang, welke tien anderen in zynen loop opneemt, zich om den voet van den Riffelberg heen kronkelt; en dit landschap, badende in eene zee van zonlicht, met de meest door schynende lucht, is eenig ondenkbaar trotsch!

Het kostte ons moeite dit punt te verlaten; uren lang, zouden wy er wenschen te vertoeven en toch werd het eindelyk tyd om terug te keeren.

De vermelde beweging by het afdalen bragt weder circulatie in ons bloed en waren wy aldra weder in 't Logement terug.

En zoo was dan nu voor my het beslissende oogenblik gekomen, om een besluit te moeten nemen, over het voorstel myner reisgenooten tot het medemaken, eener gletscher-reis over den Weisthor naar het Saasser-thal. Reeds by onze eerste komst, aan het Rifflehaus hadden zich twee touristen, de Heeren Hirt uit Türingen en D[octo]r Smit uit Bremen, met datzelfde doel by hen aangesloten, en werden dadelyk twee goede gidsen geëngageerd, onder wier geleide, zy den volgenden morgen, by goed weder, de tocht zouden aanvangen. [85] Ik moest dus kiezen, tusschen mede te gaan, of met mynen gids alleen, de terugtocht langs denzelfden weg door het Vispthal te maken.

Den geheelen morgen had ik gedubieerd, uit vrees voor de gevaren, onafscheidelyk aan zulk eene tour verbonden, doch het prachtige uitzigt op den Gornergrat, deed de schaal overslaan, en besloot ik van de party te zyn. Maar O Wee! Wat had ik begonnen! doch hierover later.

Om één uur aten wy allen gezamentlyk aan de goede table d'hôte, met uitzondering van D[octo]r Smit die zich den geheele dag niet weder vertoonde en eerst in den donkeren, van den Gornergrat terug kwam, en gingen wy toen den omtrek van 't Hotel bezien.

Dit ligt met het front, naar het westen gekeerd, op een zeer hellend bergvlak, met heerlyke weiden en de prachtigste alpen bloemen, en begrensd door den Gornergletscher, die bezaaid met ysnaalden van 1 à 2 el hoogte, in de diepte afdaalt.

Hierover zweefde onze blikken, om te blyven rusten op den geheel alleen staanden Matterhorn, die van boven tot onder volkomen zichtbaar, door zyne reusachtige afmetingen, alles [86] overtreft. Meer regts ligt het fraaye Visp- of Nicolaï-thal, met de beek, en het dorp Zermatt duidelyk zichtbaar, terwyl links, en derhalve zuidelyk, de kolossale Breithorn, zyn spitsen ten hemel heft.

Achter het gebouw, heeft men, van eene heuvel een goed gezigt op den Findelen gletscher die van den Cima di Jazi afdaalt, en op den Adler-gletscher met de Adler-pas, doch wordt dan verder het uitzigt belemmerd door den Gornergrat.

Wy daalden, voor het huis, tot byna, aan den rand van den gletscher af, om Edelweiss te plukken, 't lieve witte fluweelachtige bloempje, dat uitsluitend boven de sneeuwlinie groeit, en 't welk het eenige van de uitgestrekte alpen-flora is, dat afgeplukt, niet verwelkt.

Later op den namiddag, waren de voorbereidselen voor onze groote tocht aan de orde.

Er moest gezorgd worden voor wyn, cognac en mondbehoefden; sommigen moesten hunne laarzen met nagels laten beslaan, of zich alpen-stokken, brillen en voiles aanschaffen, terwyl de gidsen nuttige wenken uitdeelden, en de zorg op zich namen voor de lange, vingerdikke touwen en yshaken; door al deze beslommeringen, was den namiddag [87] spoedig ten einde. De zon neigde ten ondergang. Het Vispdal geraakte in de schaduw, toen langzamerhand al de lagere bergen, totdat ook ons dat lot trof, waardoor het plotseling zoo koud werd, dat allen om stryd, naar overjassen en plaids grepen.

Het verdwijnen der laatste zonnestralen op de ysspitsen van den Matterhorn, en vooral op den Breithorn, was onbeschryfelyk prachtig, door de ryke kleurenschakering van goudgeel en rood, blaauw, paarsch en lichtgroen, al de tinten van den regenboog.

Nu spoedig gesoupeerd, en daarna uit aanmerking onzer korte nachtrust, vroeg naar bed, doch dit laatste ging zoo gemakkelyk niet. Er waren 90 logés en maar 60 bedden, zoodat de Heer Hirt en ik, ons met matrassen op den planken vloer eener aanregtkamer naast de eetzaal moesten vergenoegen.

Het gedruisch naast ons, en de zeer harde ligging waren echter geene beletselen, om rustig in te

slapen, dankbaar voor eenen dag, zoo ryk aan de heerlykste afwisselingen, die my tooneelen te aanschouwen gaf, welke niet ligt uit het geheugen zullen worden gewischt.

[88] *Woensdag 4 Augustus* werden wy midden in den nacht om 1 uur gewekt, en waren na het gebruik van eene kop warme koffy om 2 uur marschvaardig.

Het gezelschap bestond thans uit 5 touristen en 3 gidsen. De Heeren D[octo]r Abendroth en Schnurr uit Dresden, Hirt uit Tübingen, D[octo]r Smit uit Bremen en myn persoon, benevens de führers Frans Bienen en Andermatten van 't Riffelhaus en mynen eigenen gids Guillaume Ogi uit Kandersteg.

't Vroor dat het kraakte en was het zoo snerpnd koud, dat ik onder de vierdubbel gevouwen schwal nog rilde.

De gidsen voorspelden, eenen fraayen dag, en werd hunne profetie, by uitstek bevestigd.

De smalle sikkels der maan, op 't einde van het laatste kwartier, wierp phantastische lichtstralen op de hoogste ystoppen, doch liet onzen weg in totale duisternis. In diep stilzwygen, marcheerden wy, allen achter elkaar, met den hoofdgids Frans Biener vooruit, het onbekende duister te gemoet.

Eerst ging het vry goed, over het hellend Riffle vlak naar beneden, doch lieten wy, na een [89] kwartier gaans, den Gornergrat links liggen en kwamen op de morränen van den Gornergletscher. Ieder die met den aard, dezer steenwallen bekend is, weet by ondervinding hoe moeyelyk het is, zelfs by daglicht, zonder struikelen vooruit te komen.

Men denke zich wallen van 100 tot 200 voet hoogte, voor een deel uit losliggende steenen bestaande, sommige groot, anderen klein, waarover wy in den donkeren, moesten heen klimmen, over een byna onkenbaar pad.

Op de meest kritieke punten, riep de hoofdgids "Achtung!! dat ons tot signaal diende, daar één mistred ons in gevaar bragt, in de diepte te storten.

Langzamerhand begon het te dagen, het maanlicht verbleekte, en traden de berggevaarten uit het duister te voorschyn; lang nog vóór zonnenopgang was het volkomen licht, door de weerkaatsing van al de sneeuw.

Volle twee uren duurde dezen moeyelyken tocht, en daalden wy om 4 uur op den Gorner-gletscher af.

Ik had gehoopt op een gemakkelijker pad doch vond ik my teleurgesteld.

De kristal heldere, doorzigtige ysvlakte, was [90] zonder spoor van sneeuw, en liep schuin opwaarts, zoo glad als eenen spiegel, waarby de vele spleten, telkens eenen omweg of eenen sprong noodzakelyk maakten; dit gewende echter spoedig, en ging het met de alpenstok vry goed, totdat wy, na een uur marcherens, den gletscher, een oogenblik ter zyde verlieten, om onder eenen overhangenden rots, te onthbyten met brood en vleesch en wyn.

Middeleryl ging de zon op, en schenen hare eerste gouden stralen, niet minder trotsch op de tegen ons overliggende Monte-Rosa, dan den vorigen avond by het ondergaan op den Breithorn.

Onwillekeurig gingen myne gedachten terug, naar de reis van het vorige zomer, en herinnerde ik my, hoe ik een jaar geleden, boven op den Dom te Milaan, die zelfde Monte Rosa op vele uren distantie in de zon had zien schitteren, weinig denkende dat ik een jaar later, in de onmiddelyke nabyheid over hare eigene gletschers zoude loopen. Myne onbepaalde hoop van toenmaals, zag ik nu tot werkellykheid overgegaan. De Lepontische Alpen toch, hadden van myne jeugd af, het groote doel myner wenschen uitgemaakt.

[91] Al spoedig kwamen nu de voiles en groene brillen voor den dag. Het zonlicht toch op al die besneeuwde bergen en gletschervlakten is verblindend wit.

Onze weg, met den 11721 voet hoogen Cima di Jazi, regt voor ons, en de Monte Rosa aan de rechterhand, liep juist oostelyk immer klimmende en spiegelglad, zoodat ik bly was, eindelyk om 6 uur, de sneeuwlinie te bereiken, doch die blydschap verkeerde, al even ras, in teleurstelling, want ook nu werd het slechter in plaats van beter. 't Werd noodzakelyk geacht, om het lange touw in werking te doen treden, dat wil zeggen, dat het met stevige knopen, ons om het middel werd gebonden, zoodat tusschen ieder onzer, circa 8 voet distantie bleef, waardoor het gevaar werd weggenomen, om reddeloos in eene, met sneeuw bedekte, en dus onzichtbare gletscher spleet te verzinken, of wel eene onvrywillige afglyding, langs het hellend sneeuwvlak te maken. In beide gevallen heeft het dien dag, meer dan eens, uitmuntende diensten bewezen. De sneeuw was zeer fyn, droog en korrelig, en zakte men by iederen tred, tot halfweg [92] de knie erin, waardoor ieder zooveel mogelyk, de voetstappen van zynen voorganger moest houden, dat ontzettend vermoeyend is en toch waren wy allen opgewekt en vrolyk door het interessante en nieuwe van zulk eenen togt.

Wy hadden de scheiding tusschen de Gorner- en Findelengletscher nu achter ons gelaten, en bevonden ons te midden van de onmetelykste ysvelden en rondom door sneeuwbergen ingesloten. Diepe doodelyke stilte heerschte alom, geen wind deed zich hooren, nergens het minste teeken van leven, niets dan het verblindende wit, waarop de zon hare stralen nederzond, doch die stralen verwarmden niet meer; trotsch de geweldige inspanning bleef de plaid over borst en rug gevouwen.

Een prachtig gezigt schonk ons hier, eene énorre spleet, van minstens twintig voet breedte, met wanden van zeer ongelyke hoogte, die wy aan de laagste zyde, voorbygingen, zoodat de hoogere kant, in doorsnede zichtbaar werd. 15 à 20 voet sneeuw bedekte de heldere, doorschynende yskorst, die zich iets naar achteren boog, waardoor ellenlange yskegels, als een [93] gordyn afhingen, in eene smaragd-groene diepte, die met het oog niet te peilen was.

In noordoostelyke rigting afslaande waren wy nu op den Findelengletscher gekomen en lieten de Cima di Jazi regts leggen. Het ysveld werd gedurig hellender, van tyd tot tyd moest onze voorman, met eene schop, eene soort van trappen, of gaten in de sneeuw hakken tot plaatsing van den voet.

Eindelyk hadden wy den gletscher achter den rug, en de bergkam tusschen den Cima di Riffel en den Stralhorn bereikt. Deze kam moesten wy, over een smal paadje, met groote diepten aan weerszyden passeeren, waar een der heeren, den alpenstok ontglipte, die in vliengenden vaart, de sneeuwhelling afgleed, en zoude hy zelf gevolgd zyn, als het touw, hem niet gehouden had.

Over scherpe kale rotspunten klimmende, stonden wy ten laatste, om 9 uur, op den pas der Neue-Weisthor, op de grens van Zwitserland en Italie op eene hoogte van 11089 voet, nog 1462 voet hooger dan den vorigen dag, op den Gornergrat en maar 900 voet lager dan den top van den Ortler in Tirol.

[94] Een zoo hoog punt had ik nimmer te voren bereikt. Nu werd een paar el beneden den top halt gehouden, om van de westzyde voor den kouden luchtstroom gedekt te zyn, en plaatsten wy ons, zoo goed mogelyk op eenen vooruitspringenden rotsmuur, van 3 à 4 voet breedte, met het stadje Macugnaga in Italie 7061 voet, loodregt beneden ons.

Het uitzigt is verheven; geheel Noordelyk Italie lag voor ons uitgebreid, met tallooze bergen, meeren en rivieren, terwyl aan onze linkerhand, voor de Lepontische Alpen, de ijsketen den Berner Alpen, in de heldere lucht schitterde. Oostelyk en dus regt voor ons, lag de Lago Maggiore, die wy door tusschen liggende bergen, niet konden zien.

Een half uur, werd er gerust en het overschot van onze proviand verbruikt, om daarna, het gevaarlykste eind, van den geheelen weg te ondernemen.

Na onderling overleg der gidsen, werd het gezelschap uit voorzigtigheid gesplitst, en eerst twee en vervolgens drie onzer overgevoerd. Ik behoorde by de tweede afdeeling, en zag met kloppend hart, de halsbrekende tour myner reisgenooten, onder [95] geleide der drie gidsen, die daartoe al de touwen medenamen, met strenge order, aan ons achterblyvers, van geen voetstap van onze plaatsen te wyken.

Ik erken gaarne dat de moed my begon te ontzinken, doch was terug keeren, ondenkbaar en schikte ik my in het onvermydelyke, door myne gedachten, zooveel mogelyk slechts by het prachtige panorama te bepalen.

Na gelukkig volbrachte reis, kwamen de gidsen eindelyk terug, en was nu aan ons de beurt. Stevig gebonden, moesten wy eerst, ongeveer 50 voet afdalen, langs de genoegzaam loodrechte helling die geheel met groote steenen bedekt, eenigen steun, tot vasthouden bood. Daarna kwamen wy op het ergste punt. Een paadje over den kruin van den bergkam niet meer dan één voet breed met steil afhellende sneeuwwallen, van duizenden voeten, zoowel links als regts, zoude op zichzelf, zooveel bezwaar niet opgeleverd hebben, daar wy allen sedert lang geleerd hadden, zonder duizeling in diepe afgronden te staren, maar lag er eene diepe laag sneeuw op, waar men tot halverwege de knieën in zakte, en daardoor telkens uitgled [96] zooals my halverwege overkwam. Ik voelde de grond langzaam onder my wegzinken en hing boven eene diepte van 7000 voet, aan het touw dat gelukkig sterk genoeg bleek. Met eenige moeite werd ik teruggetrokken, waarbij ik geheel lydelyk moest zyn, want elke beweging deed my dieper zinken, en bereikten wy eindelyk behouden de overkant, die ofschoon altyd nog gevaarlyk, toch eenige meerdere zekerheid bood.

Gedeeltelyk over losliggende steenen, of over sneeuw ging het langs de berghelling, voorwaarts, dat voor geoefende bergklimmers waaronder wy ons haast durfden tellen, betrekkelyk weinig bezwaar opleverde, tot dat wy ten slotte nog, ongeveer 10 ellen hoog, tegen de bovenste kruin, van eenen anderen even steilen sneeuwwand, moesten opklimmen, over treden die Biener weder in de sneeuw

hakte, en hadden wy toen het gevaarlykste gedeelte, de eigentlyke pas overgang, achter den rug; in rechte lyn, naauwelyks een half uur gaans, maar waartoe anderhalf uur noodig was geweest.

Wy stonden nu op den top, van den énormen [97] Schwarzenberger-gletscher, die van 't zuiden naar 't noorden loopt, en ging het nu op eenen draf, door de diepe sneeuw, een uur lang steil afwaarts, waarby telkens een van allen uitgleed, en aan de touwen moest opgetrokken worden, tot dat wy het vlakkere deel, van den gletscher bereikt hadden.

Hier hoopten wy gemakkelyker, althans langzamer te kunnen gaan, doch vonden ons al weder bedrogen. De vele breede spleten, alle diep onder de sneeuw bedolven, maakten het raadzaam, om zoo kort mogelyk op eenig punt te blyven talmen, en immer met gestrekte touwen, voort te gaan, zooals my overtuigend bleek, toen ik op eenmaal, in zulk eene spleet, tot aan de heupen weggezakt, in eenen oogwenk, weder op de vaste yskorst getrokken werd. Een uurlang duurde ook deze zeer vermoeyende marsch, en waren wy allen blyde, den vasten grond weder onder de voeten te voelen. Wel is waar moesten wy nu nog eenen tydlang over moränen klimmen, doch by daglicht levert dat geene bezwaren op.

Aldra hadden wy de berghelling bereikt en daalden toen in het Saasser-Vispthal neder, [98] waar het Mattmark-gasthaus, reeds lang van te voren gezien, ons de zoo hoogst noodige rust en verkwikking, zoude verschaffen.

Wy gingen het dal dwars door, en moesten om aan den anderen oever der snelstroomende Visp te komen, gebruik maken, van v[er]londers die halverhoogte tusschen énorme steenen liggen, en traden eindelyk om half drie het Hotel binnen, na eene togt van 12½ uur, de gevaarlykste en meest vermoeyende tour ooit door my gemaakt, en dubbel vermoeyend door den dorst, die ons op de terugwandeling zeer plaagde.

Dikwyls onder weg werd de vraag geoppend: waartoe dient het toch zich onnoodig aan zulke gevaren en inspanningen bloot te stellen? doch in het antwoord, door de gidsen gegeven, te eenenmale juist, namentlyk: dat men thans by ondervinding oordeelen kan, wat gletscherreizen, eigentlyk zyn, die men vroeger alleen uit verhalen van anderen kende, en hoe de uitzigten op zulke groote hoogten zich aan het oog voordoen. Wel is waar zoude ik niet ligt voor de tweede maal, zulk eene tour ondernemen, maar zoude ik evenmin wenschen [99] deze niet gemaakt te hebben. De gevaren, in schyn zoo groot, blyken toch in de werkelykheid veel minder ontzettend, mits men goede gidsen en stevige touwen heeft, waarop ten volle vertrouwd kan worden; blinde gehoorzaamheid aan die gidsen is wel een eerste vereischte, en waren wy bovendien zoo gelukkig geweest van prachtig, helder weder te hebben. Hoe het met regen of mist, of wel met sneeuwbuyen zoude gegaan zyn, is my nog immer een raadsel.

Na anderhalf uur rustens, gingen de Heeren Hirt, Schnurr en D[octo]r Smit, nog naar het dorp Saas im Grind, eenen moeyelyken togt van ruim twee uur, doch bleven D[octo]r Abendroth en ik te Mattmark, veel te moede, om nog meerder inspanning te verlangen.

Na een hartelyk vaarwel scheidden wy van onze reisgenooten, en gingen al om 7 uur naar bed.

Donderdag 5 Augustus. verlieten wy, na eene langdurige en verkwikkende nachtrust, om 7 uur het Mattmark-hotel, 't laatste huis van het dal.

Het loopen ging eerst wel wat styf, doch dit gewende spoedig weder. Na een kwartier [100] waren wy aan de Mattmark-see, 6695 voet, eene groote sombere watervlakte, uit de Schwarzenberger-gletscher, hierby een gevloed, waaruit aan de Noordzyde, de Visp stroomt die na hoogstens 20 ellen, weder verdwynt onder den Allalingletscher, welke aan de linkerzyde, dwars in het dal afdaalt.

Een eind verder, komt het riviertje opnieuw te voorschyn, en stroomt dan verder tusschen moränen, en geheel kale steen rotsen.

De aanblik van den Allalingletscher, behoort ontegenzeggelyk, tot de meest merkwaardige. Torenhoog stapelen zich de geweldigste ysblokken boven elkaar, en daar, uit het dal geene hogere bergen, achter dien gletscher meer zichtbaar zyn, ziet men de grilligste yснаalden, scherp tegen de blaauwe lucht afsteken.

In den volsten zin des woords, is dit landschap, ter neder drukkend. Niets dan steenrotsen, ys en water, die by algeheele afwezigheid van iedere végétatie, eene barre woesteny vormen, eene ware wildernis, waar het pad anderhalf uur lang, uiterst vermoeyend, over moränen, steil naar beneden loopt.

[101] Langzamerhand wordt het daarna beter, er beginnen zich weder gras en alpenbloemen te vertoonen, en dan al spoedig dennen.

By het dorpje Almagel, zagen wy eenen fraayen waterval van den Alpenbach, en hadden tegelyk eenen prachtigen terugblik op den Weisthor en 't bovenste gedeelte van den Schwarzenberger-gletscher, waarop, door de kyker, ons spoor in de sneeuw nog duidelyk zichtbaar was.

Ruim 9 uur kwamen wy te Saas im Grind 4800 voet, en vonden in 't Hotel Monte-Moro als laatste souvenir, aan onze gletscherreis, de namen onzer drie reisgenooten, in het vreemdelingenboek vermeld.

Na een uurtje rustens, ging 't weder verder, het dal werd hand over hand mooyer, by 't dorpje Balen vertoonde zich de waterval van den Felbach, grootendeels eenen vryen val. Om 12 uur kwamen wy te Guttacke in een vry groot logement, waar hoegenaamd niets te krygen was, als slechten wyn, het geheele personeel bestond, dan ook slechts uit éenen knecht.

Eene gestadige opvolging van de meest wilde en verhevenste rotspartyen, treffen hier het oog. Tal van watervallen, zoo wel boven van de bergen, als in de Saaser-Visp zelve, die zich door de naauwste kloven dringt, boeyen de aandacht. Even vóór Stalden bereikt het dal het toppunt van pracht. De Saaser- en de Gorner Visp vloeijen daar te zamen, die wy over de Kinnbrücke, eene enorme boogbrug 153 voet, boven den waterspiegel, passeerden en kwamen eindelyk, zeer afgemat om 2½ uur te Stalden.

Na de noodige rust en verkwikking, ging het weder voorwaarts, den zelfden weg, die ik vier dagen te voren, van Vispach komende, had betreden.

Hoezeer wy dezen dag veel hadden genoten, waren wy toch blyde, eindelyk om 5 uur, daar te arriveren, daar wy 7 uur hadden gemarcheerd en 4608 voet gedaald, dat na de gletscherreis van den vorigen dag, wel wat erg vermoeyend was.

Ons eerste werk was nu, om in 't Hotel die Post eenen retourwagen naar Lion te bemagtigen en nam ik in passant mynen koffer in 't Hotel die Sonne weder in ontvangst, waarna wy, na al onze vermoeyenissen, regt genoegelyk het Rhone-dal doorreden.

Even voor Furtman, kwam eene hevige donderbui [103] opzetten, zoodat wy op voorstel van onzer koetsier in 't Hotel Zur Sonne aldaar bleven overnachten, 't was er zeer goed en onbegrypelyk goedkoop, terwyl wy den volgenden morgen

Vrydag 6 Augustus, by ons vertrek, met het geven der fooy, bemerkten dat de huisknecht en onzen koetsier, door een persoon vertegenwoordigd werden. Die vriend had party getrokken, van de donderbui, om zyn hotel twee logés, en zich zelve, een goedkoop nachtverblyf te bezorgen, dat wy hem om den hevigen regen, echter volstrekt niet ten kwade duidden.

Om 7½ uur verlieten wy Furtman, met fraay weder, en nam ik, te Sürten komende, afscheid van mynen uitmuntenden gids, Guillaume Ogi, die over Leick en de Gemmi naar zyne woonplaats Kandersteg, terugkeerde. Zeven dagen had hy my uitmuntend begeleid, en deed het my leed, hem te moeten vaarwel zeggen.

Om 9 uur, reden wy Siders of Sierre, het eindstation van den spoorweg, door het Rhone-dal binnen, een levendig stadje, met ruim 1000 zielen, schilderachtig op eenen heuvel gelegen, waar de fransche taal en gewoonten aanvangen [104] terwyl tot dus ver alles nog Duitsch geweest was.

Volgens myn oorspronkelyk reisplan zoude ik nu naar Martigny hebben moeten spooren, om van daar, over de Tête-Noire naar Chamounix en den Mont-blanc en vervolgens naar Genève te gaan, doch bragt ik daarin eene belangryke wyziging. Het uitzigt van den Gorner-grat en de enorme gletscherreis over de Neue-Weisthor, kon naar myn idéé, door het Chamounix-thal niet geëvenaard, veel min overtroffen worden, 't welke my volkomen toegestemd werd, door touristen, die beide partyen gezien hadden. Ik besloot dus in gezelschap van D[octo]r Abendroth verder te reizen.

Wy namen onmiddelyk plaats door, naar Vernaijz, het eerste station, achter Martigny zonder ons in dit laatste plaatsje op te houden.

Het Rhone-dal blyft voortdurend eentonig vooral als men de Gemmi en de Gornergrat, met het Vispen het Saasthal, ter naauwernood verlaten heeft.

Om 11½ uur kwamen wy te Vernaijz, met het doel om de Gorge du Frient en de waterval der Pissevache te gaan zien, die in de onmiddelyke [105] nabyheid liggen. Van het station, links omslaande, gingen wy het dorpje door, dat niets beteekent, en kwamen in weinige minuten aan de beroemde Gorge du Frient.

Naakte loodrechte rotsmassas, vormen eene enge kloof, waardoor de Frient stroomt, die van de Tête Noire, zich in het Rhone-dal ontlast. Boven het geweldig voortbruisende water, heeft men houten

galeryen aangebragt ongeveer een kwartier lang, die de krommingen van de rots volgen. Deze 400 voet hooge rotsen, naderen elkaar by iedere bogt, zoozeer, dat men zich, in eene hoog overwelfde grot zoude wanen, waar de zonnestralen nooit doordringen, en waar altyd schemering heerscht.

By de tweede brug neemt de gallery een einde en doet de beek eenen waterval van 30 voet. De aanblik dezer kloof, is trotsch en huiveringwekkend, en heeft ze veel overeenkomst met de Tamina-Schlucht by Bad Pfäfers.

Wy huurden nu in het dorp, een rytuigje naar St Maurice, dat ons van 't Station kwam afhalen. Onder weg, ½ uurtje verder, ligt de waterval Pissevache.

[106] De Sallenche, de gletschers van den Dent du Midi ontstroemd, stort zich hier van eenen 200 voet hoogen rotswand in het Rhonedal. 't Is eenen prachtigen, breedten, doorzigtigen watersluijer; over galeryen met stevige leuningën bereikt men ter halver hoogte, eenen gang die achter den val, tusschen het water en de rots doorloopt, en aan de andere zyde weder uitkomt: door raamtjes kan men dan de groote kolom water, in al zynen praal aanschouwen.

De rid naar St Maurice duurde slechts vyf kwartier, en bood weinig byzonders, even als het stadje zelf, dat zeer oud is, met eenige naauwe kromme straten, en een kasteel, dat als een zwaluwen nest tegen den steilen bergwand hangt.

Wy hadden ons de kosten van het extra rytuig naar St Maurice getroost, uit aanmerking dat eene trein uit La Bouveret komende, ons eenige uren vroeger te Vernex zoude brengen, dan de trein, van Vernaijaz, zoodat wy St Maurice, dan ook reeds, om half vyf weder verlieten.

Het Rhonedal verbreedt zich hier belangryk [107] en biedt niets byzonders, totdat men, te Villeneuve komende, het meer van Genève te zien krygt. Van daar tot Vernex, is het eene aaneenschakeling van de aller prachtigste gezigten. Om 6 uur in laatstgenoemd plaatsje aankomende, namen wy onzen intrek in het Pension en Hotel Montreux, dat uitmuntend goed is, en eene wonder fraaye ligging heeft, onmiddelyk by het station.

Vernex en Montreux, hebben zich door de vele villas en pensions zoo zeer uitgebreid, dat ze tegenwoordig, tot ééne plaats geworden zyn.

Van het terras rondom de kerk te Montreux die tegen de hoogte ligt, genoten wy een uitzigt over het meer dat overheerlyk was.

Op den voorgrond het welvarende dorp, en daarachter de prachtige azuren-watervlakte, regts de heuvelachtige oevers tot aan Lausanne, terwyl links het Rhonedal zich opent, begrensd door de berg ketenen van Savoye. Eene heerlyke avondzon met ligt bewolkte lucht, wierp tooverachtige kleurschakeringen over dit prachtige panorama.

Tot mynen spyt was D[octo]r Abendroth verpligt [108] zyne reis te bespoedigen en huiswaarts te keeren. Wy gingen dus een laatste glas wyn tot afscheid drinken, in den tuin van ons Hotel, eene toevallige overeenstemming, met het afscheid van D[octo]r Neesse te Interlaken, en begeleidde ik hem om 8 uur naar 't Station, waar de snelle trein, hem weldra, aan myn gezigt onttrok.

Ook in hem, verloor ik, even als in D[octo]r Neesse eene alleraangenaamsten reisgenoot, dien ik gaarne nog eens weder, zoude wenschen te ontmoeten. Door het afscheid, voelde ik my eenigsints ontstemd, en ging vroeg te bed, met plan om

Zaterdag 7 Augustus, maar met de eerste boot verder te reizen, doch eene heerlyke nachtrust en het fraaye uitzigt myner kamer, verjoegen die naargeestige stemming geheel en al.

Na 't ontbyt ging ik een heerlyk bad nemen in het azuurblaauwe meer, dat even als te Zürich slechts 16½° R[éaumur] teekende, en wandelde ik toen naar het kasteel Chillon, op ¾ uur afstand van Vernex, langs eenen prachtigen maar zeer zonnigen weg. Dit slot legt, digt aan den oever op eene steenrots in het meer, dat hier 500 voet diep is. 't Inwendige van het kasteel [109] heeft niets byzonders, en is alleen belangryk om de keldergewelven, waar in 1530, Bonivard¹⁰ prior van St Victor te Genève, eenige jaren gevangen zat, voor zyne deelname, in het afschudden van het Savoijsche dwangjuk.

Rondom de pilaar, waaraan hy geklonken zat, ziet men de vloer uitgesleten, zoover zyne schreden

10 François Bonivard wilde met Calvijn de Reformatie invoeren en werd door de katholieke hertog van Savoye gevangen gezet in kasteel Chillon. Hij bleef daar vier jaar - tot zijn bevrijding in 1536 - aan een pilaar geketend.

reikten. In 1536 werd het kasteel door de Berners ingenomen, en Bonivard uit zyne gevangenschap verlost.

Het bekende vers van Byron “The prisoner of Chillon”¹¹, heeft hieraan zyn ontstaan te danken.

Terug keerende, strekte ik myne wandeling uit tot Clarens, dat al even schilderachtig, onmiddelyk achter Vernex ligt, en kwam ik eerst tegen den middag in myn Hotel terug.

Met de stoomboot vertrok ik om half twee naar Vevey, en duurde de overtocht maar een half uur, zoodat ik weldra in het Hotel Sonne aldaar, arriveerde. Vevey telt 6538 inwoners, is vry ruim gebouwd, en heeft verscheidene fraaye winkels. Op het terras, aan de landingsplaats staat eene zuil met Baro[110]meter en thermometer, welke laatste 18¾° R[éaumur] teekende, en op den hoek, van den daaraan grenzende markt, bevindt zich het kasteel van den Heer Courveu. De tuin, waarvan de bezigtiging veroorloofd is, munt uit door een keur van zuidelyke planten.

Na afloop van de goede table d’hôte te vyf uur ging ik naar het beroemde terras van de St Martins kerk, even buiten de stad, op de hoogte gelegen. Het uitzigt over de huizenmassa en over het meer is prachtvol, doch was de lucht beneveld, en gingen dus de vergezigten verloren. Ik liet my hierdoor echter niet afschrikken om ook de tuinen en de koepel van het kasteel Hauteville¹² te gaan bezien.

Na eene loop van drie kwartier, zeer vermoeijend, bergop, over eene uiterst slechte straat tusschen wynbergen, die alle uitzigten afsluiten bereikte ik het dal myner tocht.

De tuinen zyn fraay aangelegd, en het perspectief uit den koepel zeer mooy, voor zoover den onmiddelyken omtrek aangaat; verder af, was het geheele landschap in nevelen gehuld.

Eene statige oprylaan, voerde naar het kasteel, dat bewoond, en dus niet te bezien was.

[111] Het uitwendige is ouderwetsch en zeer eenvoudig.

Ofschoon geheel onbekend met het terrein, waagde ik, om van den koepel, eenen anderen weg in te slaan, die aangenaam beschaduwd was, en die volgens myne meening, naar de stad moest voeren: ’t bleek dat ik rigtig geoordeeld had, en had ik dus het genot van eenen fraayer en veel beteren weg, dan by de heen wandeling. De omtrek van Vevey staat echter ver achter by dien van Vernex en Montreux.

Om 8 uur kwam ik weder aan ’t Hotel, waar ik in den fraayen tuin, die zich als terras tot aan het meer uitstrekt, en later toen het donker werd, in de élegante leeszaal, den verderen avond passeerde.

Ik had verwacht dat in eene plaats, die alle jaar door zoovele vreemden bezocht wordt, een concert of eenig ander publiek amusement, in deze of gene buitentuyn zoude plaats vinden, even als dit in Interlaken geschiedt, doch vond ik my daarin te leurgesteld. Het Hotel Sonne is uitmuntend, en in grootschen styl opgetrokken en evenwel niet duur. Ik kreeg eene kamer op de eerste étage met een heerlyk uitzigt over den tuyn en het meer, doch schenen er voor [112] ’t oogenblik weinig logés te zyn. By myn vertrek, den volgenden morgen

Zondag 8 Augustus was ik dan ook, de eenige passagier, om half acht, in de omnibus naar ’t spoor. Myn alpenstok, de stevige steun en trouwe metgezel op al myne omzwervingen over Zwitserland’s bergen, moest ik hier terug laten. ’t is een te lastig meubel in spoorwegrytuigen, en zoude ik, op het restant myner reis, er toch geen gebruik meer van kunnen maken.

Met mooy maar nevelig weder, spoorde ik door eene fraaye streek, in één uur naar Lausanne, waar ik in het vreemdelingen boek van ’t Hotel du Grand Pont, de naam van D[octo]r Abendroth wedervond.

De stad is vry uitgebreid en telt 20742 inwoners. Zy ligt schilderachtig tegen de hellingen van den mont forat op 1581 voet, en op een half uur distantie van ’t meer. Myne rondwandeling ving ik natuurlyk aan, met de brug, waaraan het hotel zynen naam ontleent. Zy is énorm lang en vereenigt de beide stadsdeelen, die op verschillende heuvels liggen. Zy biedt een fraay uitzigt, op de straten, die er onder door loopen, en op de, met huizen bedekte, berghellingen.

[113] Lausanne is genoegzaam geheel protestant en vond ik, met den zondag dus alle winkels gesloten, dat aan de nette straten, der nieuwe stad, een doodsche aanzien gaf.

Over de Place de la Riponne, een mooy vierkant plein, met het museum Arlaud, aan de eene- en de koornbeurs aan de andere zyde, ging ik naar de Cathedraal, waartoe ik eene onaanzienlyke houten trap van 164 treden moest opklimmen. ’t Is een imposant, gotisch gebouw, doch de schare der geloovigen in den voormiddagdienst, uiterst gering, naauwelyks 50 à 60 personen.

11 George Gordon Byron schreef de ballade *The prisoner of Chillon* nadat hij in 1816 het kasteel had bezocht.

12 Kasteel Hauteville is niet getraceerd.

Van het terras rondom de kerk, het vroegere kerkhof, heeft men een prachtig panorama over de stad, en het meer, en op de Savoyer bergen; deze laatste waren door den nevel echter niet zichtbaar. Van de kerk ging ik naar het Bisschoppelyk paleis, tegenwoordig Kantonaal raadhuis. Ook hier is een terras, weder hooger dan het vorige, en dus met nog ruimer uitzigt, en ging ik toen buiten de stad, een half uur de berghelling op, naar het beroemde uitzigt van den Signaal 1989 voet. Inderdaad is het panorama hier prachtig. Men ziet over [114] Lausanne, dat op den voorgrond, 400 voet in de diepte ligt; over de strook grond van een half uur breed, naar Ouchy, over het grootste gedeelte van het meer, en eindelyk daarachter, op de bergketenen van Savoye; van weerszyden en van de rugzyde vertoont zich een afwisselend landschap met heerlyke bergen, bedekt met bosschen, waaruit dorpjes en villas komen uitkyken. Wel wist ik, vooruit dat de nevel my hinderlyk zoude zyn, doch meende ik dit beroemde punt niet te mogen verzuimen. Ik vond my dan ook ruimschoots beloond, want de nevel begon op te trekken en zag ik ten minsten de ruwe omtrekken van de Savoyerbergen.

De terugweg liep door heerlyke bosschen, en lanen, langs de restauratie Montmeillan op een lief beschaduwde plekje.

In de stad teruggekeerd, begon ik de bezigtiging van het oudere stadsdeel, dat eenen minder gunstigen indruk maakt; berg op, berg af; zoodat ik moede en warm, in het Hotel terug kwam.

Na de goede table d'hôte om 12¼ uur, ging ik naar den Monbénon, eene bergrug, onmiddelyk [115] voor de stad, en van égale hoogte, dicht by 't Hotel, aan de straat naar Genève gelegen. Fraaye lanen van zwaar opgaand hout en een mooy uitzigt op het meer, maken deze tot de geliefkoosde wandeling der inwoners.

Over 't geheel maakte Lausanne, veel aangenamer impressie op my, dan Vevey, en speet het my, dat om half drie, de tyd van vertrekken reeds gekomen was.

Met de omnibus reed ik in een half uur naar Ouchy, waar de stoomboot gereed lag die my naar Genève zoude overvoeren.

Het weder werd hand over hand helderder zoodat ik niet alleen de Alpen, maar ook den Mont-Blanc, in al zyne majesteit konde aanschouwen. De oevers bieden veel afwisseling, men passeert verschillende kleine stadjes en dorpen, doch worden de bergen van lieverlede lager, om ten laatste, alleen in het verschiet nog zichtbaar te blyven.

Na eene vaart van drie uur was de boot te Genève.

Imposant is de aankomst in deze trotsche stad die 40000 inwoners telt. Huizen als paleizen verheffen zich aan weerszyden van het meer [116] en van de daaruit vloeyende Rhone, die de stad in twee deelen scheidt. Donker blaauw, als indigo, is de kleur, van de sterk stroomende rivier, waarop scheepvaart nog onmogelyk is.

Langs de fraaye kade aan den linker oever ging ik naar het Hotel Eau de Genève, aan de Place du Rhone, tegenover de Pont des Bergues een uitmuntend hotel van den eersten rang, waar ik eene zeer goede kamer bekwam, met uitzigt in de rue du Rhone, eene der grootste en drukste straten, die evenwydig met de rivier loopt.

Allereerst begaf ik my nu naar het postkantoor, een fraay gebouw, een eind verder aan dezelfde kaay, en vond tot myne vreugde, goede tydingen van huis, en sloeg toen de Rhone straat in, die ik in hare volle lengte doorging. Aan weerszyde staan énorme hooge en breede huizen waarvan de rez-de-chaussée, de rykste winkels uitmaken. By Akkerman N° 92 in diezelfde straat een door Baedeker, opgegeven adres, dronk ik een glas uitmuntend Beyersch bier, en keerde toen naar de Kaay, aan den zuidelyken oever van 't meer, terug.

Hier bevindt zich den smaakvol, aangelegden, Engelschen tuin, die evenwel spoedig doorgewandeld is.

[117] Van den portier in 't Hotel had ik vernomen dat er te 8 uur muzyk zoude zyn, op het eilandje van J J Rousseau¹³, dat midden in de Rhone gelegen, door eene kettingbrug, gemeenschap heeft met de Pont-des-Bergues.

't Werd nu tyd my daarheen te begeven, en was ik in der daad, een paar uur lang, in de gelegenheid, aller uitmuntendste muzyk te hooren. Jammer dat de wind zeer koud over het meer kwam aanwaayen, waarvoor de hoog opgesnoeide boomen maar weinig beschutting aanboden. Op het midden van het

13 Jean-Jacques Rousseau (1712-1778). Frans schrijver en filosoof. Hij was te Genève geboren.

eilandje voor de muzyktent, prykt het standbeeld van den dichter wiens naam het draagt.

Maandag 9 Augustus besteedde ik den geheelen dag, met de verdere bezigtiging der stad, waarvan het oudste gedeelte, aan den linker Rhone-oever op heuvels gebouwd is zoo dat de kromme straten, berg op, berg af loopen, terwyl het nieuwere deel, aan den anderen oever, op vlakken bodem ligt, met breede straten, die elkaar regthoekig snyden.

Na het wisselen van eenig bankpapier, in de Rue de la Coraterie, ging ik naar het Museum Rath op de Place Neuve, dat ik echter gesloten vond. [118] Langs het theater, en het Conservatoire der Musique beide aan het zelfde plein gelegen, rigtte ik toen myne schreden, naar den botanischen tuin, onmiddelyk daar achter, die niets belangrijks heeft, en van daar terugkomende, probeerde ik nogmaals het museum, met even slecht gevolg doch vernam van den concierge, dat de uren van entrée, veranderd waren.

Ik ging toen de oude stad doorkruissen, en vervolgens op de Grand Quai du lac, in den engelschen tuin, de Kiosk op te zoeken, waar zich het Relief van den Mont blanc bevindt. Dit is van lindenhout vervaardigd, 8 el lang en 1 el hoog, met al de ystoppen en gletschers, wit geschilderd op graauwen grond. Langen tyd amuseerde ik my hiermede, maar bevestigde het geheel, myne vroegere opinie, dat het Chamounix-dal, niet kan opwegen tegen den Gornergrat, waar men de ysbergen van alle zyden heeft.

Een eind verder op eenen heuvel, even buiten de stad ligt de Russische of grieksche kerk¹⁴, waarvan de 5 vergulden koepels, den vorigen dag op de stoomboot myne aandacht, reeds hadden getrokken. 't Is een allerprachtigst gebouw, ryk aan schilderwerk, edelgesteenten, verguldsel en kost[119]bare tapyten. Na eene kleine lunch in de uitmuntende restauratie, boven het café du Nord aan de Quai du lac, ging ik nu op nieuw, naar het museum Rath, dat eene, betrekkelyk kleine maar zeer fraaye collectie beelden en schilderyen bezit, onder anderen de bevryding van Bonivard uit het kasteel Chillon, dat myne byzondere attentie trok.

Tot dus ver had ik van de nieuwe stad nog niets gezien, zoodat ik my er thans heenbegaf.

De voornaamste straat, de Rue du Mont-blanc met prachtige hotels en winkels, loopt regt op de colossale Mont-blanc-brug aan, met prachtig uitzigt op de hoogste der Zwitserse bergen, mits het weder helder zy, dat tot mynen spyt niet plaats vond. 't Was integendeel guur en onaangenaam. Ik dirigeerde het in dier voege, dat ik te 2 uur op de Place de Cornarin was, waar de omnibus naar Fernex afrydt. In drie kwartier bevond ik my reeds in dat dorpje, even over de Fransche grenzen.

Alleen het kasteel, vormt hier de groote magneet, die duizenden en nogmaals duizenden tot zich lokt. In 't midden der vorige eeuw, was het de woonplaats van Voltaire.¹⁵ Twee vertrekkende, die aan [120] de achterzyde op het terras uitkomen, en het terras zelf, zyn op bepaalde uren, onder geleide van eene bediende, voor het publiek te bezien. De woonkamers bevatten vele herinneringen aan den grooten man, en het ameublement door hem zelven gebruikt. Langs het terras loopt een berceau van linde-boomen, waaronder, hy de gewoonte had, al peinzende op en neder te wandelen. De tegenwoordige eigenaar heet de heer Septmonvel, die er met zyne famielle woont.

De dorpskerk is een net gebouw voor de R.C. eerdienst, en vond ik by myn terugkeer eene droschke, de concurent van de omnibus juist tot vertrekkende gereed. De weg, die weinig byzonders oplevert, loopt by het dorpje Petit-Saconnex, over eene hoogte, en moet, naar men wil, een fraay uitzigt op het meer, en op den Montblanc schenken, dat door de nevel voor my verloren ging.

In 2¼ uur had ik de geheele tocht, heen en terug afgelegd, en bevond my weder op de Place de Cornarin, een groot plein met het Station, aan de eene- en de R.C. Kerk aan de andere zyde. Deze is een mooy gebouw, in eenvoudigen styl, [121] zonder overlading van sieraden.

Na de uitmuntende table d'hôte, nam ik eene voiture de place, om rondom de stad te ryden.

Voor al de weg naar Thonon, het vervolg van de Grand Quai du Lac, langs den zuidelyken meeroever, is by uitstek mooy.

Ik had plan gemaakt, om tegen acht uur naar de muzyk op het eilandje van Rousseau te gaan, doch door het min gunstige weder had die uitvoering plaats, in het Theater op de Place Neuve. 't Gebouw is inwendig niet onaardig, en was de muzyk weder uitmuntend, doch beviel my het programma minder

14 De Russische kerk.

15 Voltaire, pseudoniem van François-Marie Arouet (1694-1778). Frans schrijver en filosoof.

dan den vorigen avond. Er was zeer weinig publiek.

Dingsdag 10 Augustus vertrok ik s'morgens om 8 uur per spoor naar Freiburg, met plan om s'avonds nog te Bern te komen.

Het gure onaangename weder van den vorigen dag, was overgegaan in aanhoudenden regen, en genoot ik dus maar weinig van de fraaye gezigten, die vooral tusschen Lausanne en Chebres, aller prachtigst zyn, en die, naar men zegt, op geene der andere [122] Zwitserse banen worden overtroffen.

Om 12 uur kwam ik te Freiburg, en daar het intusschen, weder droog geworden was, wandelde ik de stad in, na eene zeer slechte lunch aan het station.

Freiburg is eene leelyke plaats, met kromme smalle, steile straten, en vele ouderwetsche huizen, met getraliede ramen.

Behalve het standbeeld van Pater Grégoire Girard¹⁶, en de fraaye bisschoppelyke Dom of St Nicolaas-kerk¹⁷, heeft de stad niets bezienswaardigs, en heeft ze geen en aangenamen indruk by my achtergelaten. De beide beroemde hangende bruggen¹⁸ geven alleen, aanleiding tot een oponthoud. De eerste in 1834 geopend is 816 voet lang en 156 voet boven het dal, en de breede Pont de Gattoron, over het Gattern-thal is in 1841 geopend, en heeft eene lengte van 696 by eene hoogte van 285 voet, boven den waterspiegel. Het zyn ware prachtstukken van ijzerwerk en het uitzigt van beide frappant mooy, vooral van de Pont de Gattoron, in het schildersachtige, naauwe Gattoron of Gattern dal. Zy zyn hoogstens 5 minuten van elkaar [123] verwyderd, doch met geheel verschillende uitzigten. Ik vervolgde myne wandeling nog tot het gehucht Bourguillon, een weinig beteekenend plaatsje, doch konde, door eene min duidelyke opgaaf, van Baedeker, het fraaye uitzigt in het Saanethal en op den Moleson niet vinden.

Om 3 uur voerde de trein my weder mede naar Bern, waar ik te half vyf, mynen intrek nam, in het goede en niet dure Hotel Bellevue.

Van de vele terrassen, die telkens op een hooger punt, het panorama der Alpen te aanschouwen geven, is dat der Schänzli het hoogst, en dacht my best, dit onmiddelyk te bezoeken, daar het weder, in vergelyking van s'morgens en van de vorige dagen, vry helder was, en hoopte ik dus op eenen mooyen avond en op het Alpenglühen. Ik ging daartoe de stad dwars door, en over de fraaye 558 voet lange yzeren draad brug, die op eene hoogte van 135 voet, de Aar overspant. Zy heeft boven dubbele rails voor de spoor treinen, en daaronder eenen weg voor rytuigen en voetgangers.

Al spoedig bereikte ik het terras, vóór het Hotel [124] boven op den berg, maar begon het tegelyk zoo vreesselyk te regenen, dat ik blyde was onder de veranda, eene schuilplaats te vinden, doch toen het, na eenigen tyd toevens niet wilde ophouden, was ik genoodzaakt, om onverrichter zake, den naasten weg, naar myn Hotel, geheel aan de andere zyde der stad, op te zoeken, waar de uitmuntende table d'hôte, my eenigzints schadeloos stelde.

Woensdag 11 Augustus, begon ik allereerst met den mooyen tuin van het Hotel te bezien die terrasvormig, zich achter het huis uitstrekt en by helder weder, een heerlyk uitzigt op de Alpen geeft. Dien morgen waren ze helaas niet zichtbaar, ofschoon de zon scheen.

Het uitzigt over de Aar, die in de laagte, juist achter het Hotel, voortkronkelt en over het omliggende heuvelachtige landschap is lief, en gaf my eene goede schadeloosstelling.

De stad telt ruim 29000 zielen; zy ligt op een schiereiland, 100 voet boven de Aar. Regte breede straten, doorsnyden haar in de volle lengte. In de oude stad hebben de huizen alle, arcades, die overdekte gangen voor de [125] vele voetgangers vormen, en waar zich de winkels bevinden. Het raadhuis prykt met eenen zeer antieken gevel en met eene overdekte trap.¹⁹

Aan den regter oever der Aar, even over de Nydeck-brug is de beerengroeve²⁰; eene half ronde, gemetselde kuil, 15 à 20 voet diep, door eene tusschen muur in tweeën gesplitst, met de hokken van de achter zyde. In de eene afdeeling lieten zich twee groote, en in de andere drie kleine beeren zien.

16 Grégoire Girard is niet getraceerd.

17 Aan de Dom Sint-Nicolaas werd van 1283 tot in de zeventiende eeuw gebouwd.

18 De hangende bruggen zijn in de negentiende eeuw afgebroken.

19 Het raadhuis werd begin vijftiende eeuw gebouwd. De dubbele trap leidt naar de overdekte voorhal.

20 In de berenkuil werden sinds 1513 beeren gehouden als illustratie van Berns stadsembleem.

Het kan echter ook gebeuren, dat geen hunner de hokken wil verlaten en men eene vergeefschen loop doet.

Van daar ging ik naar het Münster-terras dat dicht by het Hotel Bellevue, op egale hoogte gelegen, ongeveer hetzelfde uitzigt biedt, de onmiddelyke voorgrond alleen is meer bebouwd, en doet een drempel, die ten gerieve der fabrieken in de Aar is gelegd, eene soort van stroom snellen ontstaan.

De Münster zelf, is een trotsch gotisch gebouw, met prachtig in steen uitgehouwen lofwerk vooral het westelyke portaal, dat het jongste oordeel voorstelt.²¹ Als protestantsch bedehuis [126] is ze in de week gesloten, en heb ik dus het inwendige niet gezien.

Op het terras staat het metalen standbeeld van Berthold van Zähringen²² en op het plein voor de kerk, het ruitersstandbeeld van Rudolph von Erlach²³, beide de bezigtiging wel waard.

Teruggaande door de Spital-strasse, waarin zich 't Hotel Bellevue bevindt, passeerde ik een groot hospitaal, en het Casino, op den hoek van het terras by het Bonds-paleis. Dit laatste is een groot trotsch gebouw, met twee vleugels in Florentynschen styl, met eene fraaye fontein op het basse-cour aan de voorzyde. Daarna kwam ik op de kleine en vervolgens op de Groote Schans, die ieder een fraay uitzigt, schenken, ieder opvolgend terras hooger en uitgebreider dan het vorige.

De lucht was in zooverre opgehelderd, dat ik de ruwe omtrekken der Alpen kon zien, doch nog niets bepaald onderscheiden.

Ik bevond my nu in het nieuwere deel der stad, waar fraaye breede straten, alle in de rigting van het stations gebouw op een groot plein te zamen loopen, dat met eene [127] sierlyke fontein, en vele groote gebouwen prykt, onder anderen het prachtige paleis der Eedgenootschappelyke Bank en het bureau der Posteryen.

Op de groote schans, staat het Observatorium. Van hier afdalende ging ik over de spoorwegbrug naar den Botanischen tuin, die smaakvol aangelegd, schuins afloopt naar den oever der Aar. De toegang staat aan ieder vry; aan de hoogste zyde bevinden zich de woning van den hortulanus en de trekkasten met net balcon en veranda, geheel met klimplanten begroeid.

Ik was nu weder in de onmiddelyke nabyheid van de Schänzli, en kon de verzoeking niet wêestaan, die nogmaals te beklimmen. 't Is een heerlyk plekje, met wonder fraay uitzigt over de stad en op den keten der Hoog Alpen, die reeds veel duidelyker zichtbaar werden.

Myne wandelingen in en om Bern, hiermede besluitende, koos ik den naasten weg, naar het Stations plein, waar ik in de restauratie du Nord, eene smakelyke lunch bekwam, om dat het vertrek uur der spoor, my niet toeliet, aan de table d'hôte, in myn Hotel te eten. [128] Ik moest er evenwel nog afrekenen en mynen koffer halen, en koos ik daartoe de straat langs het Bundes-Palast, om een laatste kykje van het terras te genieten, en inderdaad ik vond myne moeite beloond.

De besneeuwde kruinen van den Blumlialp en de Jungfrau schitterden in den heerlyken zonneshyn, en waren de overige bergspitsen, hoewel minder duidelyk, toch vry goed zichtbaar, en zoo nam ik dan in gedachten afscheid van die heerlyke Alpen, waar ik zoo lang had mogen rondwandelen, die my zooveel te genieten, en zulke onovertrefbaar trotsche natuurtooneelen te aanschouwen hadden gegeven.

Hoe gaarne zoude ik ook nog eene poos in het vriendelyke Bern vertoeft hebben om zoo mogelyk, het Alpenglûhen te zien, en om het Museum en het Bonds paleis te bezoeken doch mogt ik myne reis, niet langer rekken.

Aangenaam is my de herinnering aan eene stad, die onder de grootere steden van Zwitserland, het meest eigendommelyke Zwitserse karakter heeft weten te bewaren.

Om 2 uur, spoorde ik noordwaarts Basel te gemoet. [129] De weg, in den aanvang afwisselend fraay, zonder juist trotsch te zyn, verandert achter Olten, geheel van karakter. De trein heeft de Jura keten bereikt. Prachtige bergpartyen schildersachtige zy dalen en smalle diepe kloven, wisselen gestadig af. Behalve door eenige kleine tunnels, spoort men in 5 à 6 minuten, door den grooten Hauenstein-tunnel, die 8313 voet lang is.

21 De Münster Sint-Vincent werd van 1421 tot 1573 in Zwitserse laatgotiek gebouwd. Het tympanon boven het westelyke portaal is van Erhard Küns.

22 Hertog Bertold de Vijfde was de laatste Zähringer. Hij stichtte de stad Bern in 1191

23 Rudolph von Erlach is niet getraceerd.

Na 5 uur was ik op de plaats myner bestemming. Digt by het Centraal-Station trok eene fraaye fontein, door haren hoogen en dikken waterstraal, myne byzondere aandacht. Ik begaf my naar het groote, beroemde Hotel Drie Königen, in de nabyheid der Rynbrug, hetwelk zoo bezet was, dat ik my vergenoegen moest, met eene achter boven kamer op de derde étage eener dépendance, met het genotvolle uitzigt op eene binnenplaats, dat uit aanmerking van myn vroegtydig vertrek op den volgenden morgen, geene erge opoffering was.

Uit de eetzaal integendeel was het uitzigt op den Ryn, en op Klein-Bazel aan den anderen oever zooveel te prachtiger, en daar het was begonnen [130] te stortregenen, meende ik mynen tyd, niet beter te kunnen besteden, dan door mede te eten aan de uitmuntende table d'hôte. Na afloop daarvan was het gelukkig droog, en ging ik de stad doorwandelen.

Langs de fraaye Rynbrug, volgde ik eerst den oever der rivier, tot aan den Münster, die met zyne twee torens, onmiddelyk de aandacht trekt²⁴, aan de noorder buiten zyde bevinden zich open galeryen, die op een terras voeren, van waar men heerlyke vergezigten op de kronkelingen van den Ryn heeft, die 72 voet lager, met snellen stroom zyne wateren voortstuwt, aan de Zuidzyde zyn aanzienlyke Kruisgangen, die echter gesloten waren.

Ook zag ik daar nog het standbeeld van Oecolampadius²⁵, en het huis van Erasmus.²⁶

Na nog eenige straten, waaronder de groote Freie Strasse, doorgegaan te zyn, kwam ik op de markt, doch begon den avond te vallen en ving het tegelyk weder aan te regenen, zoodat ik maar naar het Hotel terugkeerde, met plan om in de rookkamer, myne toevlucht te nemen, maar door de groote drukte, was deze tot assistentie-eetzaal ingerigt, en ging ik in de [131] véstibule, in gezelschap van eene engelschman, zitten kyken, naar eenen nieuwen toevoer van touristen, die de avondtrein aangebragt had, en die allen, al weder in dépendances, onder dak moesten gebragt worden.

Donderdag 12 Augustus Gaarne zoude ik eenigen tyd langer in Bazel vertoefd hebben maar werd het meer dan tyd, om aan terugkeeren te denken, en zoo ging ik dan nu Zwitserland verlaten, dat heerlyke land by uitnemendheid. Zyne trotsche bergen en sombere kloven, zyne prachtige meeren en liefelyke dalen, liet ik ver achter my, om op de eentonige rid door het breede boven Ryndal naar Darmstadt, in herinnering alleen te genieten, wat ik zoo kort te voren, in werkelykheid had mogen aanschouwen.

Om 6 uur vertrok ik per sneltrein, die van het station in Klein-Bazel afrydt, en moest ik dus eerst, de fraaye lange Rynbrug passeeren, die 280 schreden lang, eenen fraayen terugblik op de stad aanbiedt.

't Vorige jaar, had ik my beklagd, op myne terugreis, dien rid met eenen nachttrein te moeten maken, doch bemerkte nu [132] dat die opoffering, niet groot geweest was. Zeven en een half uur, onophoudelyk doorsporens, bragt my aan het zoo wel bekende station te Darmstadt, waar ik een' trein wenschte over te blyven.

Na een vluchtig diner in eene restauratie, bragt ik een bezoek, aan den Heer C G Lange, tegenover het Hotel Köhler, by wien ik naar wensch slaagde, in het koopen van een album, met staalgravures van de meest beroemde punten in Zwitserland, en had de Heer Lange de beleefdheid my zyne uitgestrekte drukkerij geheel te laten bezigtigen.

De overige tyd besteedde ik, om de stad door te wandelen, die fraay en ruim gebouwd, maar zeer stil is.

Om half vyf ging het weder per sneltrein verder, en wel naar Homburg, waar ik tot afwisseling, van de vermoeyende en eentonige spoorweg reis, één dag wilde vertoeven.

Om 5 uur te Frankfort komende, moest ik weder van Station veranderen, waartoe een uur oponthoud, ruim gelegenheid gaf, zoo[133]dat ik zelfs nog tyd had, om eene nabygelegen restauratie met tuin, op te zoeken, die het toevluchtsoord van vele der reizigers scheen, daar het er zeer vol was.

Na nog een uur sporens, kwam ik gelukkig eindelyk te Homburg, en koos ik er van de vele Hotels, het Hessischer Hoff uit, dat vry goed bleek te zyn.

De avond was intusschen te ver gevorderd om nog aan wandelen te denken, en bepaalde ik my, om

24 De vanaf de twaalfde eeuw, uit rode zandsteen gebouwde Münster van Basel heeft twee sierlijke opengewerkte torens die met kleurige pannen zijn bedekt.

25 Johannes Oecolampadius (Johann Husschin of H(e)ussgen) (1482-1531). Humanist, theoloog en hoogleraar te Basel.

26 Desiderius Erasmus (1469-1536) uit Rotterdam. Humanist. Tijdens de hervormingen verbleef hij te Basel.

den onmiddelyken omtrek van het Curhaus te bezigtigen, 't welk regt tegenover myn hotel lag.

De aanleg van tuin en terras is uiterst smaakvol, en 't gebouw prachtig. In de schitterende zalen en op het balcon, circuleerde eene massa menschen. Dames uit de demi-monde met élégante toiletten, en exentriek uitgedoschte heeren, zoowel als stemmig gekleedde lieden, in de ryke speelzalen of leeskamers, verzameld, boden een tooneel dat ryk aan afwisseling was.

Vrydag 13 Augustus. Heerlyk weder, begunstigde myne wandeling in en om Homburg. Door het oudere gedeelte der stad, ging ik [134] naar het slot, dat hoegenaamd niets bezienswaardigs heeft, behalve de fraay aangelegde tuinen, voor ieder vry toegankelyk.

Het nieuwere deel van Homburg is ruim gebouwd, met kostbare groote huizen, en élégante villas, langs prachtige boulevards, die weder grenzen aan het Curhaus, en aan het smaakvol aangelegde park, waar zich tusschen het plantsoen de verschillende bronnen bevinden. Van de twee voornaamste de Kaiser- en de Louisabron, proefde ik het water, dat zeer onaangenaam naar zwavel smaakte.

In de nabyheid, hebben eenige industrieelen kleine kramen opgericht, waar zy door eene keur van kostbare en fraaye weelde artikels, het kooplustig publiek zeer goed weten te exploiteren.

Om 1 uur, terwyl ik my nog in de leeszaal van het Curhaus bevond, deed zich van alle zyden een vervaarlyk geklingel van bellen vernemen. 't Waren de signalen, dat in al de naby gelegen hotels, de tables d'hôte zouden aanvangen. Ik volgde dus den stroom van het naar buiten tredende publiek, en zag [135] my weldra aan tafel geplaatst, tusschen minsten[s] een twintigtal Hollanders; eene beleefdheid van den Hotelhouder, om al de nationaliteiten te vereenigen. Myne naaste tafelburen waren de heer en mevrouw Kley uit Rotterdam, en de heer Loosjes uit Haarlem in wier aangenaam gezelschap, ik my s'middags naar het terras van 't Curhaus begaf, waar de uitmuntende muzyk van een Frankforter corps, duizenden van toehoorders te zamen deed vloeyen.

't Spreekt wel van zelf, dat ik gedurende myn verblyf te Homburg, een bezoek bragt, aan de speelbank, om te proberen of myn gelukkig gesternte, my misschien vergoeding van de reiskosten, zoude willen schenken, doch bleef dit zonder het gewenschte gevolg; ik speelde telkens quite, totdat ik, ten laatste, met een kleine winst, my vergenoegende, afscheid nam van de prachtige badplaats, en om 7 uur naar Frankfort terugspoorde.

Tot mynen spyt, had ik van den heer Kley vernomen, dat het Hotel Westerdndhall, in de onmiddelyke nabyheid van al de stations [136] geheel bezet was, en liet ik my dus, te 8 uur by myne aankomst, naar het Holländischer Hoff brengen, een groot fraay geheel nieuw gebouw, op het Goëthe-plein, op dezelfde plek waar twee jaar te voren, het oude totaal afgebrand was. De inrichting en bediening laten niets te wenschen over.

By gaslicht liep ik de stad nog eens door. 't Zoo even genoemde plein, prykt met het standbeeld van Goethe²⁷, en grenst aan de Rossmarkt, en dit plein weder aan de Schillerplatz; daarna ging ik de Zeil ten einde tot aan de Allerheiligen poort. Er heerschte veel beweging op straat, en maakte het kleine deel dat ik van de stad zag, eenen zeer gunstigen indruk, zoodat het my zeer speet niet nog éénen dag, by myne reis te kunnen aanknoopen daar ik

Zaterdag 14 Augustus huiswaarts moest keeren. Per sneltrein om 7¼ uur, verliet ik Frankfort, met digten regen, die alle uitzigten belette, doch die gelukkig ophield, toen ik Bingen bereikte, zoo dat het mooyste deel van den Ryn, ten volle door my genoten konde worden.

[137] Na een oponthoud van drie kwartier te Keulen spoorde ik het vlakke Holland te gemoet.

Te Arnhem werd ik aan 't station opgewacht door zwager Van Ryzewyk, met de famiële uit Harderwyk, die my kwamen verwelkomen by myne terugkeer, in het vaderland, en my gezelschap, bleven houden, tot dat anderhalf uur later, de trein naar Deventer afreed, die my, na eene afwezigheid van 33 dagen, welbehouden te huis bragt.

27 Johann Wolfgang Goethe (1749-1832). Duits schrijver. Hij was in Frankfurt geboren.

Index

- Aare (Aar), de 20, 21, 22, 39, 40
 Aargletchers, de Ober 20
 Aargletchers, de Unter 20
 Aarlen-bach, de 20
 Aarmühle 22
 Aar-val, de 20
 Abendroth, A.. Doctor 28, 29, 31, 33, 34, 35, 36
 Adler-gletscher, de 30
 Adler-pas, de 30
 Adlisberg, Hinter- 13
 ----, Vorder- 13
 Albinen 27
 Albis-keten, de 14
 Allalingletscher, de 33
 Almigel 34
 Alpen, de (Hoog Alpen, Ober-Alp, Alpenketen) 7,
 13, 14, 18, 19, 22, 23, 25, 26, 28, 37, 39, 40
 Alpenbach, de 34
 Altdorf (Altorf) 17
 Amsteg (Amstäg) 9, 17, 24
 Hotel Post 17
 Hotel Stern 17
 Andermatt 18
 Hotel St Gotthard 18
 Maria Hilf-kapel 18
 Andermatten. Gids 31
 Arlincourt, graaf d' (weduwnaar) 27
 ----, gravin d' 26
 Arnhem 42
 Arouet, François-Marie (Voltaire) 38
 Arth 9, 15
 Hotel Adler 15
 Augstkummen-Matt, de 29
 Axenstrasse, de 17
 Bachalp, de 23
 Bachalp-see, de 23
 Bad Leuk *zie* Leuk.
 Bad Pfäfers *zie* Pfäfers.
 Baedeker (Bäedeker), Karl. Reisgids-schrijver 25,
 27, 37, 39
 Balen 34
 Balferin, de 28
 Basel (Bazel) 9, 40, 41
 Freie Strasse 41
 Hotel Drie Köningen (Hotel) 41
 Klein-Bazel 41
 Münster 41
 Rynbrug 41
 Berchuijs, heer Van 15, 22
 ----, mevrouw Van 15, 22
 Bern 9, 21, 39, 40
 Beerengroeve 39
 Bonds paleis (Bundes-Palast) 40
 Botanischen tuin 40
 Casino 40
 Groote Schans 40
 Hotel Bellevue (Hotel) 39, 40
 Kleine Schans 40
 Münster Sint-Vincent (Münster) 40
 Nord, Du. Restaurant 40
 Nydeck-brug 39
 Observatorium 40
 Paleis der Eedgenootschappelyke Bank 40
 Spital-strasse 40
 Bern. Kanton 26
 Berner Alpen, de 32
 Berner-Oberland 15, 21, 22, 23, 24
 Berthold V hertog van Zähringen 40
 Bessem, familie 12
 Biener, Frans. Gids 31, 32
 Bingen 42
 Blümlisalp (Blumlialp), de 25, 40
 Bödeli (Bodeli), de 22, 24
 Bodensee 9, 12
 Bonivard, François 35, 36, 38
 Bourguillon 39
 Bouveret, La 35
 Breithorn, de 22, 23, 30, 31
 Bremen 30, 31
 Breslau 19
 Brienz 21, 24
 Briënzer See (Briënzer meer, Briënzer-see), de 9,
 21, 24
 Bristenstock, de 17
 Bruchsal (Brücksal) 12
 Brunnen 17
 Burghölzli 13
 Bussy (Bussij, Buscy), I.J. le Cosquino de. Student
 19, 20
 Byron, George Gordon 36
 Calvijn, Johannes 35
 Chamonix (Chamounix) 34
 Chamonix (Chamounix-dal, Chamounix-thal), dal van
 34, 38
 Chebres 39
 Chillon. Kasteel 35, 36, 38
 Chur 18
 Chys, weduwe J. van der 18
 ----, Van der (Zoon) 18
 Cima de Piazzi (Cima di Jazi), de 16, 30, 31, 32

Cima di Riffel, de 32
 Clarens 36
 Comomeer (meer van Como), het 17
 Courveu, heer 36
 Kasteel 36
 Dachsen 12
 Hotel Witzig 12
 Kasteel Lauffen 13
 Schlösschen Wörth 13
 Dala, de 27
 Dala-dal (Dala-thal), het 26, 27
 Dalaschlund, de 27
 Dammafirn, de 18
 Darmstadt 9, 11, 41
 Hotel Köhler 11, 41
 Daube, de 26
 Daubensee, de 26
 Delden
 ----, Dom[inee] van 11
 [----], Eduard [van] 14
 ----, J. van Delden (Neef) 11, 13, 14
 ----, Mattheus van 7
 Delft 18
 Dent du Midi, de 35
 Deutz 11
 Deventer 7, 11, 12, 13, 15, 25, 42
 Doldenhorn, de 25
 Dom, de 28, 30
 Dorfbach, de 18
 Dresden 19, 25, 28, 31
 Eggischhorn, de 20
 Eiger, de 23, 24
 Eitner. Doktor 19, 21
 Eliot, heer 23
 Emd 28
 Engetlichenbach, de 25
 Erasmus, Desiderius 41
 Erlach, Rudolph von 40
 Europa 17, 29
 Faesch 28
 Fäschhorn, de 30
 Faulhorn, de 9, 23, 26, 29
 Hotel van Bürgener en Seiler 24
 Fedier, Joseph Maria. Gids 17, 21, 24
 Felbach, de 34
 Felzenthor, de 16
 Ferney (Fernex) 38
 Dorpskerk 38
 Kasteel 38
 Findelen gletscher, de 30, 32
 Finsteraarhorn, de 19, 24
 Flüeli (Flüelen, Fluelen) 17
 Fosavallen, de 20
 Franeker 11
 Frankfurt (Frankfort) 9, 11, 41, 42
 Allerheiligen poort 42
 Goëthe-plein 42

vervolg Frankfurt

 Holländischer Hoff 42
 Hotel Westerndhall 42
 Rossmarkt 42
 Schillerplatz 42
 Zeil 42
 Freiburg 9, 39
 Dom Sint-Nicolaas (Dom of St Nicolaas-kerk) 39
 Pont de Gotoron 39
 Friedrichshafen (Friedrichshaven, Friedrich's haven) 9, 12
 Hotel Deutsches-Haus 12
 Frient, de 34
 Frient, de Gorge du 34
 Furka (Furca) 9
 Fürtman (Furtman) 9, 28, 34
 Hotel Zur Sonne 34
 Furtman-bach, de 28
 Gallenstock (Galenstock), de 19
 Garsekenthal, het 19
 Gastern-thal, het 26
 Gattern dal (Gattern-thal) 39
 Geislingen 12
 Gellihorn, de 26
 Gelmerhorn, de 19
 Gemmi, de 9, 26, 29, 34
 Gemmi-pas, de 26, 27
 Gend en Loos, Van 12
 Genève 9, 34, 35, 37
 Akkerman [Café-restaurant] 37
 Botanische tuin 38
 Café du Nord 38
 Conservatoire der Musique 38
 Engelschen tuin 37, 38
 Grand Quai du lac (Kaay, Quai) 37, 38
 Griekse (Grieksche) kerk 38
 Hotel Eau de Genève (Hotel) 37
 Kiosk 38
 Mont-blanc-brug 38
 Place de Cornarin 38
 Place du Rhone 37
 Place Neuve 38
 Pont des Bergues 37
 Rath. Museum 38
 R.C. Kerk 38
 Relief van den Mont blanc 38
 Rhone straat 37
 Rue de la Corraterie (Coraterie) 38
 Rue du Mont-blanc 38
 Rue du Rhone 37
 Russische kerk 38
 Theater 38
 Gernergrat 9
 Gersthorn, de 19
 Gessner, Salomon 14
 Giesbach 21, 25

- Giessen 11
 Girard, Grégoire 39
 Goethe, Johann Wolfgang von 42
 Goldau 15
 Gorge du Frient, de 34
 Gorner gletscher, de 29, 30, 31, 32
 Gornergrat, de 29, 30, 31, 32, 34, 38
 Gorner Visp, de 28, 34
 Gorner-Vispdal, het 28
 Göschenen 18
 Göschenen-thal, het 18
 Gottorod dal, het 39
 Grimsel, de 17, 29
 Grimselgrond, de 20
 Grimselpas, de 20
 Grimsel-see, de 20
 Grimsel-spital (spital) 9, 20
 Grindelwald, het 9, 23
 Hotel Eiger 23
 Grindelwald-dal, het 23, 24
 Grindelwald-gletscher, Untere 23
 Gsteigwyler 24
 Gsteig 24
 Guttacke 34
 Guttannen (Guttanen, Guttaanen) 20
 Haarlem 42
 Halden 28
 Handeggfall (Handeckfall), de 20
 Wirthshaus 20
 Harderwijk (Harderwyk) 42
 Häsler, Anton. Gids 22
 Hasli-berg, de 21
 Haslidal (Haslithal, Ober-Haslithal) 9, 20, 21
 Hasli-val, de 28
 Hauenstein-tunnel, de 40
 Hauteville. Kasteel 36
 Heidelberg 9, 11, 12
 Kasteel (Heidelberger-Schloss, ruïne) 11, 12
 Heilige-Creuz Capelle 16
 Heimweh-flüh, de 22
 Helvio-pas, de 29
 H(e)ussgen, Johann 41
 Hinter Adlisberg, de *zie* Adlisberg.
 Hirt, heer 30, 31, 33
 Holland 18, 42
 Homburg 9, 41, 42
 Hessischer Hoff 41
 Kaiserbron 42
 Kurhuis (Curhaus) 42
 Louisabron 42
 Horgen 14, 15
 Hotel Meyerhof 14
 Horger-Eyg, de 14, 15
 Hospental (Hospenthal) 18
 Hottinger berg, de 13
 Hunnen-fluh, de 22
 Husschin, Johann 41
 Inden 27
 Interlaken 9, 21, 22, 24, 25, 35, 36
 Hoogen weg 21
 Hotel Casino (Hotel) 21, 24, 25
 Hotel Jungfrau 21, 22
 Intschi 18
 Intschi-alpbach, de 18
 Itäderli-brug, de 18
 Italië (Italie) 11, 32
 Jungfrau, de 21, 22, 23, 24, 40
 Jura, de 40
 Kalti-bach, de 26
 Kander, de 25, 26
 Hotel Zum Bären 26
 Kandersteg 25, 26, 31, 34
 Hotel Victoria (Hotel) 25, 26
 Kandertal (Kanderthal, Kanderdal), het 9, 25
 Kärstelen-beek, de 17
 Kempen 11
 Keulen 11, 42
 Kichet, de 21
 Kinnbrücke, de 34
 Klausen (Klauzen) 14
 Kleef 11
 Kley, heer 42
 ----, mevrouw 42
 Konstanz (Constance) 12
 Kromhout, familie 12
 Küngs, Erhard 40
 La Bouveret *zie* Bouveret, La.
 Lago Maggiore, het 32
 Lämmeren-gletscher, de 26
 Lange, heer C.G. 41
 Lausanne 9, 35, 36, 37, 39
 Arlaud. Museum 36
 Bisschoppelyk paleis (Bisschoppelyk paleis) 37
 Grand Pont 36
 Hotel du Grand Pont (Hotel) 36
 Kantonaal raadhuis 37
 Kathedraal (Cathedraal) 36
 Montmeillan. Restaurant 37
 Place de la Riponne 36
 Signaal 37
 Lauteraarhorn, de 19
 Lauterbrunnen 22
 Hotel Staubbach 22
 Lauterbrunnendal (Lauterbrunnen-thal), het 22, 24, 25
 Lecco 17
 Leick 34
 Lepontische Alpen, de 26, 31, 32
 Leuk, Stadt (Stad-Leuk) 9, 27
 Hotel de la Couronne (Hotel) 22
 Leukerbad (Bad Leuk) 9, 26, 27
 Hotel Brunner 27
 Limmath, de 13, 14
 Limmathdal, het 15

- Lonèche-ville 27
 Loosjes, heer 42
 Lüsumeren-gletscher, de 26
 Lütschinen, de Witte 22
 Lütschinen, de Zwarte (Schwarze Lütschine), de 23
 Lütschinendal (Lütschinen-thal), het 22
 Luzern (Lucern, Lucern) 9, 15, 16
 Capellbrücke 16
 Hotel de la Poste 16, 17
 Leeuw, De. Monument 16
 Lyon (Lion) 34
 Lyskamm, de 30
 Macugnaga 32
 Maderaner-dal, het 17
 Martigny 34
 Matterhorn, de 26, 29, 30
 Mattmark 9, 33
 Mattmark-gasthaus (Mattmark-hotel, Hotel), het 33
 Mattmark-see, de 33
 Maijenwand, de 19, 20
 Meer van Genève, het 35
 Meiringen 9, 16, 21
 Hotel Reichenbach (Hotel) 21
 Milaan 31
 Dom 31
 Mischabel (Mischabel keten), de 28, 30
 Moleson, de 39
 Molken-cur, de 12
 Mönch, de 23
 Montbénon, de 37
 Mont Blanc (Mont-blanc), de 34, 37, 38
 Mont Corvin, de 29
 Monte Rosa, de 16, 28, 30, 31
 Montreuil (Montreux) 9, 35, 36
 Mühli-bach, de 23
 Mülinen 22
 Murren, de 21
 Mutten gletscher, de 19
 Mythen, de 14
 Neckar-dal, het 12
 Nederland 29
 Neesse, P. Doktor 19, 22, 24, 35
 Neubrück 28
 Neue Weisthor, de 9, 32, 34
 Neuhaus 22, 25
 Neuhausen 13
 Neu münster 13
 Nicolaï-thal, het 30
 Niesen, de 25
 Noord-Amerika 11
 Ober-Dächli 15
 Oecolampadius, Johannes 41
 Oëschinen-see, de 25
 Ogi, Guillaume (Gids) 25, 26, 31, 34
 Oispach 9
 Oispthal (Ois-thal) 9
 Olten 40
 Ortle, de 29, 32
 Ouchy 37
 Parijs (Parys) 16
 Tuileriën (Tuilerien) 16
 Petit-Saconnex 38
 Pfaffensprung, de 18
 Pfäfers (Pfäffers), Bad 35
 Pilatus, de 15, 16
 Pissevache, de 34, 35
 Platte 9
 Randa 28
 Hotel du Dôme 28
 Randerstog 9
 Realp 9, 18, 19
 Hotel des Alpes 18
 Réaumur, René Antoine Ferchault de 11
 Reh-alp, de 13
 Reichenau. Eiland 12
 Reichenbach-vallen (Untere-Reichenbach val, Obere Reichenbachval), de 21
 Reppischdal, het 15
 Reuss, de 16, 17, 18
 Reuss-brug, de 17
 Reuss-dal, het 17
 Rheinval, de 9, 20
 Riffelberg (Cima di Riffel, Riffle), de 29, 30, 31, 32
 Rifflehaus, het (Hotel, Logement) 9, 29, 30, 31
 Rifflehorn-see, de 29
 Rigi, de 9, 14, 15, 16, 17, 23, 24
 Rigi-Kaltbad 16
 Rigi-Kulm (Kulm), de 15, 16, 23
 Kulm-haus 16
 Rigi-Staffel 16
 Rhône (Rhone, Rhone-oever), de 20, 27, 28, 37, 38
 Rhône-dal (Rhonethal), het 9, 19, 20, 25, 26, 27, 28, 34, 35
 Rhonegletscher, de 9, 19, 29
 Rhone-hotel, het 20
 Rossalp, de 23
 Hotel Alpenrose (Hotel) 23
 Rotterdam 41
 Rousseau, Jean-Jacques (dichter) 37, 38
 Rijn (Ryn), de 12, 13, 41, 42
 Rijndal (Vorder-Rheinthal), het 18, 41
 Rysewyk, Van. Zwager 11, 42
 Saanetal (Saanethal), het 39
 Saas im Grind 33, 34
 Hotel Monte-Moro 34
 Saaser-Visp, de 28, 34
 Saaser-Vispthal (Saaser-thal), het 9, 28, 30, 33, 34
 Sägisthal, het 24
 Sägisthaler-meer, het 24
 Sallenche, de 35
 Savoie (Savoye) 35, 37
 Savoyerbergen, de 37
 Schaffhausen 12
 Rynval 12, 13

- Schänzli, de 39, 40
 Scheideck, de kleine 23, 29
 Hotel Bellevue 23
 Schnurr, heer 28, 31, 33
 Schöleuen, de 18
 Schreckhorn, de 19, 23, 24
 Schutzhaus, het. Herberg 19
 Schwabische Alpen, de 12
 Schwarzenbach, de 26
 Wirthshaus 26
 Schwarzbachthal, het 26
 Schwarzenberger-gletscher, de 33, 34
 Schwegmatt, de 29
 Schynige 9
 Schynige Platte (Schijnige platte), de 24
 Hotel Alpenrose 24
 Septmonvel, heer 38
 ----, familie 38
 Siders 34
 Siegdal, het 11
 Siegen 11
 Sierre 27, 34
 Sihl 14
 Sihl, de 13
 Sihldal, het 14
 Sihl-spitze, de 14
 Drahtschniadli. Biertuin 14
 Silberhorn, de 22, 23
 Simmenthal, het 25
 Sint-Gotthard (St Gotthard) 18
 Sint-Gotthardpas (Gotthard-Strasse, S. Gotthard-
 straat) 9, 17, 18
 Sint-Lodear (H. Lodear) 16
 Sint-Maurice (St Maurice) [stadje] 35
 Sint-Mauritius (H. Mauritius) 16
 Sint-Niclaus (St Niclaus) [stadje] 9, 28
 Grand Hotel St Nicolas 28
 Sint-Victor (St Victor). Klooster 35
 Sion 27
 Smit, doktor 30, 31, 33
 Spitalmatt, de 26
 Spiëz 25
 Kasteel 25
 Spiëzwyler 25
 Stalden 34
 Hotel die Post 34
 Hotel die Sonne 34
 Staubbach, de 22, 25
 Stelvio, de 19
 Stelvio-pas, de 23
 Stralhorn, de 32
 Stuttgart 12
 Sürten 34
 Süssen 12
 Süsten 27
 Hotel de la Souste 27
 Süsten-pas, de 18
 Tamina-Schlucht, de 35
 Tell, Wilhelm (Willem) 17
 Tête-Noire, de 34
 Teufels-brücke, de 18
 Thonon 38
 Thorwaldsen. Kunstenaar 17
 Thuner meer (Thunersee) 9, 22, 24, 25
 Thüringen (Türingen) 30, 31
 Thuijngen 12
 Tirol (Tyrol) 11, 21, 32
 Todtensee, de 20
 Toesch 28
 Trichterhauser-mühle, de 13
 Trümleten-dal, het 23
 Trütigen 25
 Turca-hörner (Turca-horn), de 19
 Turen, de 17, 18, 19
 Hotel de la Turca 19
 Tweelingen, de 30
 Uetliberg (Uetli), de 13, 14, 15
 Ulm 12
 Unter-Dächli. Logement 13
 Unter See (Untersee), de 12
 Unterseen 22
 Unterstrass 14
 Uri. Kanton 17, 18
 Urnerdal (Urner-thal), het 18
 Urner-loch, het 18
 Urner-see, de 17
 Utrecht 19
 Varenna 17
 Vernaijaz 34, 35
 Vernex 9, 35, 36
 Pension en Hotel Montreux (Hotel) 35, 36
 Vevey 9, 36, 37
 Hotel Sonne 36
 St Martins kerk 36
 Vierwoudstedenmeer, het (Vierwaldstädtersee) 9,
 16, 17
 Villeneuve 35
 Visp, de 28, 29, 33
 Vispach 25, 27, 28, 34
 Hotel die Sonne 28
 Vispdal (Vispthal), het 28, 29, 30, 34
 Voltaire (François-Marie Arouet) 38
 Vorder Adlisberg, de *zie* Adlisberg.
 Weggis (Wäggis, Waggis) 16, 17
 Wallis. Kanton 26
 Walliser Alpen, de 26
 Wasen 18
 Hotel des Alpes 18
 Weisse-Frau, de 25
 Weisshorn (Weishorn), de 26, 309
 Weisthor, de 30, 34
 Wengen 22
 Wengernalp, de 9, 22, 23, 24, 29
 Hotel Jungfrau 22

Wengerneck, de 23
 Wetterhorn, de 24
 Wimmes 25
 Windgelle, de 17
 Winkelmatten 29
 Wintereggmatt, de 26
 Winterthur (Winterthür) 13
 Wittikou 13
 Wolfsbrunnen 11
 Zähringen 40
 Zeller See (Zellersee), de 12
 Zermatt 9, 29, 30
 Hotel du Mont Corvin (Hotel) 29
 Zevengebergte, het 11
 Zimmerberg, de 14
 Zug 14, 15
 Zugersee, de 9, 14, 15
 Zürich 7, 9, 11, 13, 15, 35
 Hotel Bauer-au-lac 13
 Museum van oudheden 13
 Oberstrass. Voorstad 13
 Pavillioen 13
 Pestalozzi-häuser 13, 14
 Tonhalle 13
 Unterstrass. Voorstad 13
 Züricher berg, de 13
 Züricher meer (Zürichersee), het 14
 Zweilütschinen 22
 Zwitserland (Zwitzerland) 7, 11, 14, 16, 18, 21, 25,
 26, 32, 40, 41

Eerder is in deze serie verschenen:

1	DIERBARE LAURA
Brieven van Rudolf Sandberg 1823 – 1830	14.-
2	HOOGH WEL GEBOREN HEER EN NEEF
Brieven van de patriot Adolf Warner van Pallandt tot Zuthem 1782 – 1787	8.-
3	NAAR PARIJS
Een reisverslag van enige Zwolse heren naar de Franse hoofdstad in 1777	7.⁵⁰
4	LIEVE NAATJE
Brieven van Elsje Feith aan Naatje Siertsema, en andere familieleden	8.⁵⁰
5	EENE REYSE NA VLAANDEREN EN BRABAND
Een reisverslag van Lambertus Nilant uit 1768	8.⁵⁰
6	AEN ALLE VRINDEN MET RESPECT
Correspondentie van familie Nilant 1698 - 1762	9.-
7	VAN FOLIO TOT DUODECIMO
Negen particuliere Zwolse bibliotheken	10.-
8	VERLOREN HUISELIJK GELUK
Gedichten en overpeinzingen 1795 - 1817	7.⁵⁰
9	BANKROET
De ondergang van Johan Willem Simon baron van Haersolte 1810	17.⁵⁰
10	GELIEVE HET DAER HEEN TE DIRIGEREN...
De brieven van Willem V aan Arend Sloet tot Tweenijhuizen 1771 - 1785	9.-
11	ALLER TREFFENDST EN STOUT
De huwelijksreis van J.C. baron van Haersolte naar Duitsland, Zwitserland en Italië in 1837	6.-
12	BROEDER IN APOLLO
Brieven en alba amicorum van Zwolse dichters 1800 - 1840	12.-
13	EEN GROTE TOUR
Hendrick Jordens in Engeland, Frankrijk, Zwitserland en Duitsland 1684 - 1685	10.-
14	LEVENSBERICHT
De autobiografie van J.F. Serrurier 1771 - 1844	11.-

15 EEN HELE COURANT	De correspondentie van de familie Bangeman 1804 - 1881	11.-
16 REISEBOEK	Vijftien reisverslagen van de jonge graaf van Rechteren Limpurg 1804 - 1813	8.-
17 DE GEWIGTIGSTE GEBEURTENISSEN	Het studentendagboek van Adolph F.L. graaf van Rechteren Limpurg 1814-1817	12.-
18 OVER GROTE KEIEN NAAR PARIJS	De huwelijksreis van graaf van Rechteren Limpurg 1824	7.-
19 LIEVE PAPA!	Brieven van W.B Blijdenstein, bankier te Londen aan B.W. Blijdenstein, bankier te Amsterdam 1895-1907	14.-
20 AANGENAME RENCONTRES	Drie reisherinneringen aan de Rijn 1821, 1840 en 1865	8.-
21 PERROKIETEN EN PAPAGAYEN, PAPAIJERS EN PISANGS	Een reis om de wereld 1824 - 1826	7.-
22 SCHOUWSPLEN	Een reis naar de Middellandse Zee 1834	8.-
23 HET ANKER WORDT GELIGT	Brieven vanuit de hele wereld van J.C. baron van Haersolte 1824 - 1834	5.-
	Digitale uitgave	
24 HERINNERINGEN AAN DUITSLAND	Harzgebergte 1856, Taunusgebergte 1872, Baden-Baden 1902	9.-
25 EN ROUTE	Drie reisjournalen van Rudolphina gravin van Rechteren 1827, 1836 en 1838	9.⁵⁰
26 EER EN LUISTER	Het proces om de havezate Haerst 1786 - 1803	9.⁵⁰
27 TAL VAN BERGEN EN BOSSCHEN	Een reis naar Saksen, Bohemen en het Thüringerwoud 1876	8.-
28 GEFNUIKTE AMBITIES	Geen geld en eer voor onwettigen 1834-1900	10.-

- 29 EEN WAARLYK PRACHTIG LANDSCHAP**
Een reis door Graubünden en Glarus 1875 **8.-**
- 30 AFGEZEIJLD**
Een commissie naar Staats-Vlaanderen 1783 **7.-**
- 31 ONBESCHRYFELYK GROOTSCH**
Een wandeling door Zwitserland 1869 **Digitale uitgave 5.-**

O V E R I J S S E L S E H A N D S C H R I F T E N

Te bestellen bij Streng, Woesterweg 5, 8162 RW EPE
Tel.: 0578 614388. E-mail: jcstreng@planet.nl